

ISSN: 2146-4901
e-ISSN: 2667-6575

Fetretü'l-Vahy Döneminde İsrâfil'in Vahiy Getirmesi Meselesi

The Issue of Isrâfil's Revelation in the Period of Fetret al-Wahy

Murat BAHAR

ORCID: 0000-0001-7694-329X | E-Posta: muratbahar25@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri
(Tefsir) Anabilim Dalı.

Asst Prof., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Theology, Department of Basic
Islamic Sciences (Tafsir).

Burdur, Türkiye

ROR ID: [04xk0dc21](https://orcid.org/04xk0dc21)

Article Information / Makale Bilgisi

Citation / Atıf: Bahar, Murat. "Fetretü'l-Vahy Döneminde İsrâfil'in Vahiy Getirmesi Meselesi".
Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 34 (Haziran 2024), 27-58.
<https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1442622>

Date of Submission (<i>Geliş Tarihi</i>)	25. 02. 2024
Date of Acceptance (<i>Kabul Tarihi</i>)	01. 05. 2024
Date of Publication (<i>Yayın Tarihi</i>)	15. 06. 2024
Article Type (<i>Makale Türü</i>)	Research Article (Araştırma Makalesi)
Peer-Review (Değerlendirme)	Double anonymized – At Least Two External (Çift Taraflı Körleme / En az İki Dış Hakem).
Ethical Statement (<i>Etik Beyan</i>)	It is declared that scientific, ethical principles have been followed while carrying out and writing this study, and that all the sources used have been properly cited. (<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>)
Plagiarism Checks (<i>Benzerlik Taraması</i>)	Yes (<i>Evet</i>) – Ithenticate/Turnitin.
Conflicts of Interest (<i>Çıkar Çatışması</i>)	The author(s) has no conflict of interest to declare (<i>Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.</i>)
Complaints (Etik Beyan Adresi)	suifdergi@gmail.com
Grant Support (<i>Finansman</i>)	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research. (<i>Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.</i>)
Copyright & License (Telif Hakkı ve Lisans)	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. (<i>Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.</i>)

Özet

Resulullah vahiyle ilk defa Hira'da 'Alak sûresinin ilk beş âyetinin nüzûlüyle tanışmıştır. Bu ilk tecrübesinde yaşadıklarını Hz. Hatice ile paylaşmış, Hz. Hatice de onu (sav) teskin etmeye yönelik birtakım açıklamalar getirmiştir. Daha sonra beraber Varaka b. Nevfel'e giderek istişarede bulunmuşlardır. İlk vahyin ardından vahiy bir süreliğine kesintiye uğramış ve fetret dönemi başlamıştır. Kur'ân tarihinde ilk fetret olarak bilinen bu dönemde neler yaşandığı merak konusu olmuştur. Araştırmacıların genellikle fetret döneminin süresini ve hangi sûrelerden önce/sonra başladığını tespit etmeye yöneldikleri; fakat bu dönemde ne yaşandığı sorusunun üzerinde durulmadığı ve döneme ışık tutan rivayetlerin muhteva analizlerinin yapılmadığı görülmektedir. Öyle ki kibâru't-tâbiînden olan Şa'bî'ye (104/722) isnad edilen rivayete göre fetret döneminde Resulullah'a üç yıl boyunca eşlik etmek üzere İsrâfil görevlendirilmiş, ona (sav) ihtiyaç duyduğu bilgileri ve *el-kelime ve's-şey'* şeklinde tanımlanan vahiy getirmiştir. Sıgaru't-tâbiînden olan Zührî'nin (124/742) mürsel haberine göre ise Resulullah fetret döneminde yalnız kalmış, yaşadıklarından ötürü endişeye ve şüpheyne kapılmış, hatta zaman zaman intihara kalkışmıştır. Şa'bî ve Zührî'den nakledilen mürsel rivayetler fetret dönemini anlama bakımından iki temel veri konumundadır; dolayısıyla rivayetler arasındaki mana ihtilafı ilk fetret döneminde neler yaşandığını anlamayı zorlaştıran esas unsur olmaktadır. Ayrıca bu rivayetler Kur'ân tarihini anlama ve vahiy çeşitlerini tespit/tasnif etme noktasında da birçok artçıl soruyu tetiklemektedir. Söz konusu meselelerin sorunsal addedildiği çalışmanın konusunu ve kapsamını fetret dönemine dair bilgiler sunan Zührî ve Şa'bî mürsellerinin sıhhati ve anlam çerçevesi oluşturmakta, bu rivayetler üzerinden ilk fetret dönemi anlaşılmasına çalışılmaktadır. Rivayetler arasındaki ihtilâfın tanzih ve Şa'bî rivayetinin sıhhati araştırmanın öncelikli amacıdır. Kur'ân tarihine, fetretü'l-vahye ve vahiy çeşitlerinin tespitine katkı sağlaması ise temel hedeflerindedir. Araştırmanın ulaştığı sonuç itibarıyla Zührî mürsellerinin muhaddisler tarafından cerh edildiği ve fetret dönemiyle ilgili naklettiği mürsel rivayetin bir takım sıhhat ve itibar sorunları içerdiği görülmüştür. Şa'bî mürsellerinin ise muhaddisler tarafından muteber kabul edilmeleri, ayrıca fetret dönemiyle ilgili naklettiği mürsel rivayetin sahil olması ve birçok kaynakta yer alması bu rivayetin fetret dönemine dair yadsınamaz veriler sunduğunu ortaya koymuştur. Böylece fetret döneminin anlaşılması için temel veri konumunda olan iki rivayet arasındaki ihtilâf Şa'bî lehine tanzih olmuştur. Ulaşılan bu sonuçtan hareketle Şa'bî rivayetinin metinleri ve senedleri tablolarla desteklenerek rivayetin yapısı, ihtiva ettiği bilgiler ve konu çerçevesi tespit edilmiştir. Bulgular fetret döneminde indirilen vahye ve Resulullah'ın fetret dönemindeki ta'lîmine yönelik bilgiler sunduğundan tarihsel verilerin mukayeseli analizi yöntemine başvurulmuş söz konusu bilgiler değerlendirilmiştir. Böylece rivayetin otantikliği saptanmış ve rivayetten mühlhem; Resulullah'ın bu dönemde yalnız kalmadığı ve İsrâfil'in elçiliği vasıtasıyla ilâhî temasların devam ettiği bilgisine ulaşılmıştır. Buna göre İsrâfil ona eşlik ederek birtakım bilgiler getirmiş ve onu risâlet döneminin zorluklarına karşı hazırlamıştır. Diğer yandan İsrâfil'in getirdiği/indirdiği *el-kelime [mine'l-vahyi] ve's-şey'*in de bir tür vahiy olduğu ancak Kur'ân vahiy dışında, gayr-i metluv türde vahiy olduğu anlaşılmalıdır. Söz konusu araştırmaların tamamlanmasının ardından Şa'bî rivayetinin şöhretine işaret etmek üzere nakledildiği kaynaklara yer verilmiştir. Ayrıca İsrâfil'in getirdiği vahyin konumunu tespit ve tayin etmek maksadıyla EK-1 bölümünde "vahiy çeşitleri" tablo halinde bütüncül olarak gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Fetret, Vahiy, İsrâfil, Şa'bî, Zührî, Hadis, Siyer.

Abstract

The Prophet met the revelation for the first time in Hira with the revelation of the first five verses of Surah 'Alaq. In this first experience, he shared his experiences with Khadija, and she gave him some explanations to calm him down. Then they went together to Waraqa b. Nawfal for consultation. After the first revelation, the revelation was interrupted for a while and the fetret period began. It has been a matter of curiosity what happened in this period, known as the first fetret in the history of the Qur'an. It is seen that researchers generally focus on determining the duration of the period of fetret and before/after which suras it started; however, the question of what happened during this period is not emphasised and the content analyses of the narrations that shed light on the period are not made. So that according to the narration attributed to Sha'bī (104/722), one of the qibār al-tābiin, Isrāfil was appointed to accompany the Prophet for three years during the period of fetret, and he brought him the information he needed and the revelation defined as *al-kelima wa al-shay'*. According to the report of Zuhri (124/742), who was one of the siḡaru al-tābiin, the Prophet was alone during the period of foeticide, and became anxious and suspicious because of what he experienced, and even attempted suicide from time to time. The mursal narrations from Sha'bī and Zuhri are the two main data in terms of understanding the period of the fetret; hence the discrepancy in meaning between the narrations is the main factor that makes it difficult to understand what happened during the first fetret period. In addition, these narrations trigger many follow-up questions in terms of understanding the history of the Qur'an and identifying/categorising the types of revelation. The subject and scope of the study, in which the aforementioned issues are considered problematic, is the authenticity and meaning framework of Zuhri and Sha'bī's anecdotes that provide information about the fetret period, through these narrations, the first fetret period is tried to be understood. The primary aim of the study is to clarify the disagreement between the narrations and the authenticity of Sha'bī's narration. Contributing to the history of the Qur'an, fetret al-wahy and the determination of the types of revelation is one of its main objectives. As a result of the research, it was seen that Zuhri's mursal narrations were criticised by the muhaddiths and that the mursal narration he narrated about the fetret period contained some health and reputation problems of authenticity. On the other hand, the fact that Sha'bī's mursal narrations are accepted by the muhaddiths and that the mursal narration he narrated about the period of the fetret is authentic and is found in many sources has revealed that this narration provides undeniable data about the period of the fetret. Thus, the dispute between the two narrations, which are the basic data for understanding the period of the fetret, has been clarified in favour of Sha'bī. Based on this conclusion, the texts and senads of Sha'bī's narration were supported with tables to determine the structure of the narration, the information it contains and its subject framework. Since the data obtained provide information about the revelation revealed during the fetret period and the teaching of the Prophet during the fetret period, the information in question was evaluated by applying the method of comparative analysis of historical data. Thus, the authenticity of the narration was determined and the information that Prophet was not left alone during this period and that divine contacts continued through Isrāfil's embassy was reached. Accordingly, Isrāfil accompanied him and brought him some information and prepared him for the difficulties of the prophetic period. On the other hand, it was understood that *al-kelima [al-wahy] wa al-shay'*, which Isrāfil brought/disclosed, was also a type of revelation, but it was understood that it was a non-methluv type of revelation other than the revelation of the Qur'an. After the completion of the aforementioned researches, the sources from which the narration of Sha'bī was transmitted were included in order to point out its fame. In addition, in order to identify and determine the position of the revelation brought by Isrāfil, "types of revelation" are shown in a holistic table in Appendix-1.

Keywords: Tafsir, Fetret, Wahy, Isrāfil, Sha'bī, Zuhri, Hadith, Sirah.

Giriş

Hız. Âişe'den nakledildiğine göre Cebrâil, ilk olarak Hira'da Resulullah'a gelerek 'Alak sûresinin ilk beş âyetini indirmiştir. Rivayetin devamında Hız. Peygamber'in Hız. Hatice'ye gittiği, durumu anlattığı, Hız. Hatice'nin kendisini teskin edip Varaka b. Nevfel'e götürdüğü, Varaka'nın bazı tespit ve tavsiyelerde bulunduğu yer almaktadır. Hem bu rivayette hem de rivayetin farklı metinlerinde ilk nâzil olan âyetlerden sonra vahyin bir süre kesintiye uğradığı (*fetera'l-vahy*) kaydedilmektedir.¹ Fetret döneminden sonra ise ikinci Kur'ân vahyi indirilmiştir. Bu sebeple Kur'ân tarihinde önemli yeri haiz ilk fetretü'l-vahy birçok çalışmaya konu olmuştur. Çağdaş dönemde yapılan çalışmalar fetretü'l-vahy kavramını açıklamaya, zamanını tespit etmeye, ne kadar sürdüğünü belirlemeye ve hangi sûrelerin nüzûlünden önce/sonra vuku bulduğunu anlamaya yönelmişlerdir.² Ayrıca Duhâ âyetlerinin öncesinde, İfk hadisesi sırasında ve Tebük gazvesi sonrasında yaşanan diğer fetretlerin gerçekleştiği dönemler ve ilişkili oldukları konular da araştırmacıların üzerinde durdukları meselelerdir. Bu çalışmalardan birinin kelâmî bir mesele olarak fetretlere yöneldiği, diğer birinin "sebepler ve sonuçlarını" tespit etmeyi amaçlasa da sadece fetretleri (*feterât*) ve ilgili rivayetleri tespit ettiği görülmektedir. Konuyla ilgili yapılan yüksek lisans tezinde ise fetretü'l-vahy kavramı, ilk inen sûre ve fetretten sonra ilk inen sûre, kaynaklar ve fetretin hikmeti araştırılmakta, veriler kendi bağlamlarında sonuçlandırılmaktadır. Ulaşılabildiği kadarıyla fetretü'l-vahy araştıran çalışmalar ilk fetret döneminde neler

¹ Buhârî, "Bed'ü'l-Vahy", 1 (No: 3). Rivayete yer veren ve atıfta bulunan diğer kaynaklar için bk. Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmud Şehhâte (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002), 5/273.; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Dâru Hecer, 2001), 24/528.; Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Bahru'l-'Ulûm*, nşr. Mahmûd Mataracı (Beyrut: Dâru'l-Fikr), 3/573.; Ebû İshâk es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, nşr. Heyet (Cidde: 2015), 30/34.; Ebu'l-Hasen el-Vâhidî, *el-Vasît fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, nşr. Heyet (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 4/527.; *Esbâbü'n-Nüzûl*, nşr. İsmâ b. Abdülmuhsin el-Humeydân (Dâru'l-İslâh, 1992), 10.; Ebû Muhammed el-Beğavî, *Me'alimü't-Tenzîl*, nşr. Abdurrezzak el-Mehdî (Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1999), 5/279.; İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, nşr. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 5/501.; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye), 4/418.; Ebû Abdillâh el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, nşr. Hişâm Semîr el-Buhârî (Riyad: Dâru 'Âlemi'l-Kütüb, 2003), 20/118.; Ebu'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, nşr. Sâmi b. Muhammed Selâme (Dâru Tayyibe, 1999), 8/436.; Celâlüddin es-Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim (el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Amme li'l-Küttâb, 1974), 1/74.; *et-Tahbîr fi İlmi't-Tefsîr*, nşr. Fethî Abdulkâdir Ferîd (Riyad: Dâru'l-Ulûm), 30.

² Fetretü'l-vahy ile ilgili yapılan çalışmalar: Mustafa Akçay, "Vahiyde Fetret Problemi Üzerine Bir İnceleme", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Aralık 2000), 79-88.; Hidayet Zertürk, *Fetretü'l-Vahy (İslami Vahyin Bir Süreliğine Kesintiye Uğraması)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul: 2015), 14-15.; Faruk Vural, "Sebepleri ve Sonuçları Bakımından Fetret-i Vahiy Meselesi Üzerine Bir İnceleme", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, 8/8, 83-102.; Ebubekir Sifil, "Efendimiz (sav) İntihar Etmeyi Düşündü Mü?", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 15/2 (Aralık, 2017), 161-170.

yaşandığı bilgisini, Hz. Âişe'ye isnad edilen ancak Zührî'nin mürseli olduğu anlaşılan rivayet üzerinden tahlil etmektedir.

Zührî'nin naklettiği söz konusu mürsel rivayette Resulullah'ın fetret döneminde yalnız kaldığı, endişeye kapıldığı, kendisinden şüphe ettiği ve defalarca intihara meylettiği/kalkıştığı anlatılmaktadır.³ Hâlbuki Zührî (124/742) hadis hafızı olduğu için bir rivayeti menfi bir sebep olmadan irsâl etmeyeceği öngörüldüğünden Zührî'nin mürselleri tâbiûn mürsellerinin en kötüsü ve(ya) anlamsız/değersiz/metrûk (*leyse bi şey'in*) kabul edilmektedir.⁴ Ayrıca Zührî sığâru't-tâbiîndendir, bu nitelikte kimselerden nakledilen mürsel rivayetler ise ulema tarafından tenkit edilmektedir. Bununla beraber kibâru't-tâbiînden olan ve muhaddislerin sika kabul ettiği Şa'bî'ye (104/722) isnad edilen sahih bir rivayete göre ise fetret döneminde Resulullah'a İsrâfil eşlik etmiş, üç yıl boyunca onunla ilgilenmek üzere görevlendirilmiş ve vahiy kabilinden *el-kelimete* ve *eş-şey'* indirmiştir.⁵ Zührî mürselinden Resulullah'ın yalnız bırakıldığı ve intihara kalkışacak kadar psikolojik sıkıntılar yaşadığı anlaşılırken Şa'bî rivayetinden bunun aksine yalnız kalmadığı, söz konusu edilen sıkıntıları yaşamadığı/yaşamayacağı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla fetret dönemiyle ilgili nakledilen Şa'bî rivayeti ile Zührî rivayetinin birbirlerine muhalefet ettikleri görülmektedir. Bu sebeple ilk olarak hem rivayetlerin hem de rivayetlerden mülhem ulaşılan sonuçların tedkik ve tahkik edilmesi gerekmektedir. Nitekim fetret döneminde neler yaşandığının anlaşılması iki rivayet arasındaki ihtilâfın tavrıyla yakından ilişkilidir.

Bu itibarla çalışmanın konusunu ve kapsamını fetret döneminde neler yaşandığına dair bilgiler sunan Şa'bî ve Zührî rivayetleri, aralarındaki ihtilâfın te'lîfi, Zührî rivayetinin sıhhati, Şa'bî rivayetinin sıhhati ve anlam çerçevesi oluşturmaktadır. Bununla beraber Şa'bî rivayetinin erken dönemlerdeki metinleri nakledilerek hem anlam çerçevesi gösterilmekte

³ Rivayetin nakledildiği bazı kaynaklar için bk. Abdurrezâk, *el-Musannef* (Kahire: Dâru't-Te'sîl, 2015), 5/11.; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 9/1197.; Buhârî, "Kitâbu't-Ta'bîr", 91 (No: 6982).

⁴ Ebû Sa'îd el-Âlâî, *Câmi'u't-Tahsil fî Ahkâmî'l-Merâsil*, thk. Hamdi Abdülmeccid es-Selefi (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1986), 89.; Celâlüddîn es-Süyûtî, *Tedribü'r-Râvî*, thk. Muhammed Avvâme (Medine: Dâru'l-Yüsr, 2016), 1/232. Ayrıca bk.; Salahattin Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları), 96.; Sifî, "Efendimiz (sav) İntihar Etmeyi Düşündü Mü?", 166.

⁵ Rivayetin geçtiği bazı kaynaklar için bk.; er-Rebî' b. Habîb, *el-Câmi'u's-Sahîh (el-Müsned)*, nşr. Muhammed İdris-Âşûr Yûsuf (Beyrut: Dâru'l-Hikme, 1994), 44.; İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, nşr. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2001), 1/161.; Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'l-İlâh ve Ma'rifeti'r-Ricâl*, nşr. Muhammed Ali el-Ezherî (Dâru'l-Fâruk, 2013) 2/63, 337.; Ayrıca bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, nşr. Muhibbuddîn el-Hatîb (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1959), 1/27; 9/4; *Metâlibu'l-Âliye* (Suûd: Dâru'l-Âsime, 1998), 17/241.; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî), 1/40, 44.; Süyûtî, *et-Tevşîh*, nşr. Rıdvan Câmî Rıdvan (Riyad: 1998), 1/143.; Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî*, (el-Matbaatu'l-Kübra'l-Emîriyye, 1905), 1/59-60, 67; 6/474; *Mevâhibu'l-Ledunniyye* (Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikîyye), 1/128, 130.

hem de metinlere idrâc edilen ibareler üzerinden şerhine ulaşılmaktadır. Tarihsel veriler kronolojik olarak analiz edilirken lehteki ve aleyhteki veriler mukayeseli bir şekilde değerlendirilmektedir. Şa'bî'den nakledilen ve fetret dönemini anlama bakımından önem arz eden söz konusu rivayete dair daha önce herhangi bir çalışma yapılmaması ve yukarıda yer alan soru(n)ların araştırılmaması çalışmanın fetret dönemini anlamaya katkısını, vahiy çeşitlerini tespitteki rolünü ve Kur'ân tarihi açısından değerini göstermektedir.⁶ Zira çalışmanın bütüncül olarak tespit ve değerlendirmeleri ile EK-1 bölümündeki vahiy çeşitleri tablosu bu öneme işaret etmektedir. Diğer yandan konuyla ilgili kelâmî meseleler, meleklerin görevleri, kelâm ekollerinin vahye ve çeşitlerine bakışı gibi hususlar araştırmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada konuyla ilgili zeminin oluşturulmasından sonra gerek tefsir ve hadis bilgilerinin değerlendirilmesi bakımından gerek kelâm meseleleriyle ilgili olarak gerekse siyer anlatılarına etkisi çerçevesinde müstakil çalışmalar yapılması önemli olacaktır.

1. İhtilâfu'r-Rivâyât

İlk fetret dönemiyle ilgili bilgilere ya 'Alak sûresinin sebab-i nüzûlü olan Hira hadisesinin anlatıldığı rivayetlerden ya da Müddessir sûresinin sebab-i nüzûlüne yer veren rivayetlerden ulaşılmaktadır. Rivayetlerin hemen tamamı aynı mahiyette gelmektedirler. Kısmî lafız farklılıkları, ravi müdrecleri veya muhaddislerin yaptıkları izahlar göz ardı edilirse mana ve muhteva itibarıyla aşağıda nakledilen rivayetler sürecin anlaşılmasına etki eden temel metinlerdir. Konuyla ilgili diğer metinlerin de bu rivayetlerden neşet ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in fetret döneminde yaşadıklarına dair verilere söz konusu rivayetlerin yer verdiği ölçüde ulaşılabilmekte; detaylı malumat elde edilememektedir.

Konuya değinen rivayetlerden ilki Hz. Âişe tarafından nakledilen ve temel hadis kaynaklarında yer aldığı üzere Hira hadisesini anlatan meşhur rivayettir. Rivayetin sonunda Hz. Âişe şöyle demektedir:

...Çok geçmeden Varaka vefat etti ve vahiy bir süreliğine kesildi. Resulullah bu duruma çok üzüldü.⁷

Hz. Âişe'ye isnadla Hira hadisesini anlatan rivayetin bir başka metninde ise Hz. Peygamber'in fetret dönemindeki ruh hali tasvir edilmektedir:

⁶ Allah Teâlâ'nın varlıklarla iletişimine dair diğer değerlendirmeler için bk. Murat Sülün, *Kur'ân Kılavuzu* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 25-79.

⁷ Buhârî, "Kitâbu't-Tefsîr", 65 (No: 4953).

...Resulullah vahyin kesilmesinden dolayı çok üzülmüştü. [Ravi⁸ diyor ki] Bize ulaştığına göre; üzüntüsünden dolayı birkaç defa yüksek dağların tepesine çıkarak kendisini atmak istemiş. Ne zaman bir dağın zirvesine çıksa Cebrâil kendisine görünmüş ve 'Ey Muhammed! Şüphesiz ki sen Allah'ın hak peygamberisin.' demiş. Resulullah da bunu duyunca sakinleşmiş, içi ferahlamış ve geri dönmüş...⁹

Her iki metin de Hz. Âişe'ye isnad edilmektedir. Ancak ikinci metnin 'Ravi diyor ki' ibaresinden sonraki bölümünün İbn Şihâb ez-Zührî tarafından metne eklendiği anlaşılmaktadır.¹⁰ Rivayetin birinci metni Resulullah'ın vahiy kesilmesinden ötürü üzüntü duyduğunu vurgularken ikinci metnin Zührî tarafından idrâc edildiği belirtilen bölümü üzüntü duymasının yanı sıra Resulullah'ın bir tür şüphe ve sorgulama yaşadığını, hatta bu durumun kendisini intihara sevk ettiğini aksettirmektedir.

Şa'bî'den nakledilen aşağıdaki metin ise Resulullah'ın fetret döneminde İsrâfil ile beraber olduğunu, İsrâfil'in onunla ilgilendiğini, görevlendirildiğini ve gayr-i metluv vahiy türünde *el-kelime ve ş-şey'* getirdiğini belirtmektedir; diğer bir ifadeyle Resulullah'ın yalnız kalmadığına/bırakılmadığına işaret etmektedir. Rivayetin tam metni şu şekildedir:

من طريق داود بن ابي هند عن الشعبي انزلت عليه النبوة وهو بن اربعين سنة فقرن بنبوته اسرافيل ثلاث سنين فكان يعلمه الكلمة والشيء ولم ينزل عليه القران على لسانه فلما مضت ثلاث سنين قرن بنبوته جبريل فنزل عليه القران على لسانه عشرين سنة.
Dâvûd b. Ebî Hind'in Şa'bî'den rivayet ettiğine göre Şa'bî şöyle demiş: Ona (sav) peygamberlik indirildiğinde kırk yaşındaydı ve İsrâfil üç yıl boyunca nübüvvetiyle ilgilenmek üzere görevlendirildi [*kurine bi nübüvvetihi*]¹¹. Bu sırada ona (sav) *el-kelime*

⁸ Buradaki ravi, İbn Şihâb ez-Zührî'dir. Bk. Ebû Şâme, *Şerhu'l-Hadîsi'l-Muktefi fi Meb'asi'n-Nebiyi'l-Mustafâ*, nşr. Cemâl 'Azûn (Mektebetü'l-Amrîni'l-İlmiyye, 1999), 177. Ayrıca bk. Abdurrezzâk, *et-Tefsîr*, nşr. Mahmûd Muhammed 'Abduh (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 3/360.; Taberî, *et-Târîh* (Beyrut: Dâru't-Turâs, 1967), 2/305.; Harkûşî, *Şerefu'l-Mustafa*, nşr. Ebû Âsım Nebîl (Mekke: Dâru'l-Beşâir, 2006), 1/428.; Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî*, 7/427.; Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ*, nşr. Âdil Ahmed-Muhammed Muavvid (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 2/271.

⁹ Rivayetin ilgili bölümü, ravi "bize ulaştığına göre" şeklinde söze başladığı için '-miş'li geçmiş zaman kullanılarak çevrilmiştir. Bu şekilde çevirinin hem ravinin ifadeleriyle örtüşeceği hem de Türkçe açısından daha doğru bir anlam aksettireceği düşünülmüştür. Rivayetin bu lafızlarla gelen metinleri için bk. Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 5/11.; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 9/1197.; Buhârî, "Kitâbu't-Ta'bîr", 91 (No: 6982); Ebû Bişr er-Râzî ed-Dûlâbî, *ez-Zürriyyetü't-Tâhire*, nşr. Sa'du'l-Mübârek el-Hasen (Kuveyt: ed-Dâru's-Selefiyye, 1986), 33.; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, nşr. Mehmet Ali Sönmez-Halis Aydemir (Dâru İbn Hazm, 2013), 8. Diğer metinleri için bk. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 23/403.; Süheyli, *er-Ravdü'l-Unüf*, nşr. 'Umar Abduselâm es-Selâmî (Beyrut: Dâru't-Turâsi'l-Arabî, 2000), 2/411.

¹⁰ Rivayetin buradan itibaren metnin sonuna kadar devam eden bölümü İbn Şihâb ez-Zührî'den müstakil bir rivayet olarak da nakledilmektedir. Dolayısıyla ilgili bölümün Zührî'nin idrâcı olduğu anlaşılmaktadır. Geniş bilgi için bk. Abdurrezzâk, *et-Tefsîr*, 3/360.; Taberî, *et-Târîh*, 2/305.; Harkûşî, *Şerefu'l-Mustafa*, 1/428.; Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî*, 7/427. Ayrıca bu ibarenin Zührî'ye ait olduğuna ve Hz. Âişe'ye ait olmadığına dair tespit ve değerlendirmeler için bk. Ebû Şâme, *Şerhu'l-Hadîsi'l-Muktefi fi Meb'asi'n-Nebiyi'l-Mustafâ*, 177.; İmâd es-Seyyid eş-Şirbînî, *Reddü Şübühâtin Havle İsmeti'n-Nebiyi* (Mısır: Dâru'l-Yakin, 2004), 218-229.

¹¹ İbaredeki "*karune/kurine*" kelimesi sözlükte iki veya daha fazla şeyin bir araya gelmesi anlamındadır. İki şeyin/kişinin birbirine bağlanmasını, birlikteliğini, görüşmesini ifade etmek üzere de kullanılmaktadır. Buna göre kelimeye ilgilenme, arkadaşlık yapma, yoldaşlık yapma gibi anlamlar da takdir edilebilmektedir. Bk. Râgıb el-İsfehânî, *Müfredât*, thk. Safvân Adnân Davud (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 2009), 667-668. Buradaki çalışmada ise malum sigası için 'ilgilenme', meçhul sigası için ise 'ilgilenmek üzere görevlendirilme' anlamı

ve's-şey' öğretti [*yu'allimuhu*], ancak onun (sav) lisanıyla Kur'ân [vahiy] indirmede. Üç yıl geçtikten sonra ise nübüvvetiyle Cebrâil ilgilenmeye başladı [*kurine bi nübüvvetihi*] ve yirmi yıl boyunca onun (sav) lisanıyla Kur'ân indirdi.¹²

Dolayısıyla Zührî tarafından nakledilen bölüm Şa'bî'den nakledilen rivayetle mana bakımından ihtilafa¹³ düşmektedir. Zührî'nin metni Hz. Peygamber'in yalnız kaldığını, kendisinden şüphe edip intihara yönelecek kadar psikolojik sıkıntı çektiğini yansıtmaktadır. Şa'bî rivayeti ise Hz. Peygamber'in yalnız kalmadığını, Cebrâil tarafından olmasa da İsrâfil tarafından korunup gözetildiğini, metluv olmasa da gayr-i metluv olan bir tür vahiy almaya devam ettiğini belirtmektedir.

1.1. Zührî Rivayetinin Sıhhati

Muhaddislere göre Hz. Âişe'ye isnad edilen yukarıdaki ilk rivayet, sened açısından son derece sağlamdır, herhangi bir illeti yoktur.¹⁴ Bu sebeple senedine itiraz etmek sağlıklı bir yaklaşım olmayacaktır. Rivayetin mürsel¹⁵ olması sebebiyle kabul edilemeyeceğinin söylenmesi durumunda ise sahabe mürseli ulemâ tarafından hüccet kabul edildiği için dayanaksız kalmaktadır.¹⁶ Çünkü sahabe mürselinde; sahabînin ilgili haberi ya bizzat

tercih edilmiştir. Nitekim rivayette meleşin görevlendirilmesi durumu söz konusudur ve ilgilenme kelimesi öğretme, eğitime, yönlendirme gibi anlamları da barındırmaktadır. İlerleyen sayfalarda görüleceği üzere rivayetın diğer metinlerinde “*yu'allimuhul'öğretti*”, “*yeterâ'el'görüştü*” gibi ifadelerin geçmesi bu tercihi kuvvetlendirmektedir.

¹² Burada rivayetın lafzen ve manen en kapsamlı olan metni kaydedilmiştir. Ayrıca bu metin Buhârî şârihleri arasında meşhur olan metindir. Bu metnin yanı sıra kısmen farklı lafızlarla gelen birçok metnine daha ulaşılmaktadır; bunlar ise sonraki başlıklarda ayrıca tespit edilmektedir. Rivayetın meşhur metni için bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/27; 9/4; *Metâlibu'l-Âliye*, 17/241.; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 1/40, 44. Süyûtî ve Kastallânî'nin manen naklettikleri metin için bk. Süyûtî, *et-Tevşîh*, 1/143.; Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî*, 1/59-60, 67; 6/474; *Mevâhibu'l-Ledunniyye*, 1/128, 130.; Rivayetın diğer metinlerinden bazıları için bk. er-Rebî' b. Habîb, *el-Câmi'u's-Sahîh (el-Müsned)*, 44.; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/161.; Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'l-İlâle ve Ma'rifeti'r-Ricâl*, 2/63, 337.; Ayrıca bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd (Şirketü't-Tıbaati'l-Fenniyye), 1/220 (Muhakkik Notu).

¹³ Muhtelifü'l-hadis ilmi, birbirleriyle çelişkili gibi görünen rivayetleri inceleyen ve aralarındaki ihtilâfa dair çözüm yolları sunan ilim dalıdır. Zührî ve Şa'bî rivayetlerindeki ihtilâf lafzen veya zahiren değil fetret dönemine dair verilen bilgilerin anlam ve yorumlarında ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu rivayetlerde manen ihtilâf durumu görülmekte; bu çalışmada da muhtelifü'l-hadis ilminden bu yönden istifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle fetret döneminde tam olarak ne yaşandığının araştırıldığı bu çalışmada Zührî ve Şa'bî rivayetleri fetret dönemine dair birbirlerini nakzedecek bilgiler verdiklerinden aralarındaki bu manevî çelişki tarafımızca rivayetlerin ihtilâfı şeklinde anlaşılmuş, bu sebeple muhtelifü'l-hadis ilmi ve ihtilâf kavramı üzerinden anlatımı tercih edilmiştir.

¹⁴ Nevevî, *el-Minhâc fi Şerhi Sahîhi Müslim* (Beyrut: Dâru't-Turâsî'l-Arabi, 1972), 2/197; 15/199.

¹⁵ Sahabenin, bir başka sahabiden duyduğu ancak doğrudan Hz. Peygamber'den duymuş gibi naklettiği rivayete *sahabe mürseli*, bu şekilde hadis nakleden kimseye *mürsil*, yapılan bu eyleme de *irsâl* denmektedir. Genel tanım itibarıyla mürsel rivayet, muhaddislere göre isnadında sahâbî ravisi veya diğer ravilerinden birisinin zikredilmediği rivayettir. Fıkıhçıların tanımına göre ise mürsel rivayet, senedinin neresinde olursa olsun inkita' bulunan rivayettir. Geniş bilgi için bk. Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, 96-108; “Mürsel”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/52-54.

¹⁶ Nevevî, Hz. Âişe'nin bu rivayetinin sahabe mürseli olduğunu, hüccet değeri taşıdığını, nitekim sahabe mürselinin âlimlerin cumhuru tarafından hüccet kabul edildiğini söylemektedir. Zira Hz. Âişe (r.anhâ), bu

Resulullah'tan duyduğu ya da bir başka sabahîden aldığı kabul edilmektedir.¹⁷ Nitekim bu rivayette de metnin bir bölümünden sonra doğrudan Resulullah'ın ağzından ifadelere yer verilmesi Resulullah'tan duyulduğunu göstermektedir.¹⁸

İkinci rivayette ise ihtilâfa sebep olan ibare “bize ulaştığına göre” şeklinde başlayıp metnin sonuna kadar devam eden bölümdür. Bu bölümü Zührî mürsel olarak rivayet etmiştir.¹⁹ Yahyâ b. Sa’îd’in (198/813) “Zührî’nin mürseli, diğer mürsellerden daha kötüdür.” dediği, Yahyâ b. Ma’in’in (233/848) de Zührî’nin rivayetleri için *leyse bişey’in/son derece zayıf-metrûk*²⁰ dediği bilinmektedir. Ayrıca İmam Şâfiî (204/820) onun mürsellerinin kabul edilemeyeceğini belirtmektedir.²¹ Zührî’nin mürsellerine yönelik bilinen tek iyimser ifadenin Yahyâ b. Sa’îd’e cevaben verilmesi önemlidir. Söz konusu cevapta Zührî’nin rivayetlerinin sıhhati değil ilminin derinliği vurgulanmaktadır. Buna göre Zührî’nin ilmî otoritesi ve derinliği tenkit edilmemekte, naklettiği mürsel rivayetler eleştirilmektedir. Zira Zührî hadis hafızıdır, bir rivayeti mürsel olarak naklediyorsa seneddeki raviyi bilerek zikretmiyor demektir. Bu durum da menfi bir sebep olduğu vehmini; ismi verilmeyen ravinin mecruh birisi olduğu vehmini uyandırmaktadır.²²

Buhârî’nin *Kitâbu Bed’ü’l-Vahy* ve *Kitâbu’t-Tefsîr* bölümlerinde naklettiği senedde de Zührî bulunmaktadır²³, ancak bu metinler hem onun mürseli değildir hem de ‘intihar’ anlamı ve bununla ilgili ifadeler yoktur. *Ta’bîr* bölümündeki senedde ise “bize ulaştığına göre” dediği için ismini vermek istemediği bir ravi olduğu anlaşılmaktadır. Zührî’nin hadis hafızı olması sebebiyle bu şekilde nakilde bulunması onun mürsellerinin, ‘mürsellerin en zayıfı’ diye nitelenmesine yol açmaktadır.²⁴ Zira Zührî’nin kendisinden nakilde bulunduğu bir ismi bilmemesi veya tanımaması düşünülememektedir. Buhârî’nin, rivayetin bu metnini sadece

hâdisenin gerçekleşmesine şahit olmasa da onu Resulullah'tan duyması veya diğer sahabeden öğrenmesi mümkündür. Bk. Nevevî, *el-Minhâc fi Şerhi Sahîhi Müslim*, 2/197; 15/199.

¹⁷ Nevevî, *el-Minhâc fi Şerhi Sahîhi Müslim*, 2/197; 15/199.; Kâsimî, *Kavâidü’t-Tahdîs*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye), 148.; Zafer Ahmed Tehânevî, *Yeni Usûl-i Hadîs*, (İzmir: Türkiye Öğretmenler Vakfı Yayınları, 1982), 133. Ayrıca bk. Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, 109.

¹⁸ Geniş bilgi için bk. Nihat Uzun, “Vahyin Başlangıcıyla İlgili Rivayetlere Sünnî ve Şii Âlimlerin Yaklaşımları”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (Mart 2013), 94.

¹⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyîzi’s-Sahâbe*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru’l-Cil, 1991), 12/359-360.

²⁰ Kavramın çevirisi için bk. Ahmet Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), s. 99.

²¹ Bk. Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, 96. Mürsellerle ilgili geniş bilgi için ayrıca bk.; Ebû Sa’îd el-Âlâî, *Câmi’u’t-Tahsil fi Ahkâmî’l-Merâsîl*, thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1986), 89.; Celâlüddîn es-Süyûtî, *Tedribü’r-Râvî*, thk. Muhammed Avvâme (Medine: Dâru’l-Yüsr, 2016), 1/232.; Sifil, “Efendimiz (sav) İntihar Etmeyi Düşündü Mü?”, 166.

²² Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, 96.

²³ Buhârî, “Bed’ü’l-Vahy”, 1 (No: 3); “Kitâbu’t-Tefsîr”, 65 (No: 4953).

²⁴ İbn Şihâb’ın mürsel rivayetlerinin ‘mürsellerin en şerlisi’ şeklinde nitelendiği de görülmektedir. Bk. Sifil, “Efendimiz (sav) İntihar Etmeyi Düşündü Mü?”, 166.

Kitâbu't-Ta'bîr bölümünde nakletmesinin, buna karşılık *Kitâbu Bed'i'l-Vahy* ve *Kitâbu't-Tefsîr* bölümlerinde yukarıda Hz. Âişe'ye isnad edilen birinci metni kaydetmesinin nedeni söz konusu cerh ve irsal olarak kabul edilmektedir.²⁵ Nitekim Buhârî *Ta'bîr* bölümünde Zührî mürselini tahvil 'hâ'sıyla kaydetmektedir; bu durum metni 'makrûnen' naklettiği anlamına gelmektedir. Buhârî burada makrûnen naklettiği rivayette metni de senedi de sıhhat açısından garanti etmemektedir.²⁶ Bu itibarla makrûnen nakledilen Zührî mürseli Buhârî'ye göre de kendi başına sıhhat şartlarını taşımamaktadır; ancak başka rivayetleri/senedleri destekleyici bilgi olması halinde işlevsellik kazanmaktadır.²⁷ Söz konusu rivayetin başka metinleri desteklemesi ise metnin baş tarafı üzerindedir; Zührî'nin mürseli rivayetin sonuna idrâc olduğundan Buhârî'nin, rivayetin bir parçası olması hasebiyle bu mürseli kaydettiği anlaşılmaktadır. Bu kabilden olmak üzere Zührî'den nakledilen mürsel ibarenin bir benzer metnine isnadlı bir şekilde İbn Sa'd'ın (230/845) *Tabakât*'ından ulaşılmaktadır.²⁸ Bu metnin senedinde yer alan isimlerden birisinin 'yalancılıkla' itham edilen ve hadisleri terk edilen bir kişi olduğunun, ikinci bir ismin ise rivayetlerinde 'gevşek' davranmakla itham edilen bir kişi olduğunun tespit edilmesi²⁹ Zührî'nin mürsel olarak naklettiği rivayetin muhtevasına dair güveni zedeleyen bir başka unsurdur. Zira İbn Abbas'a isnad edilen bu benzer metnin, senedindeki problemlerle Zührî'ye ulaştığı ve onun tarafından manen ve

²⁵ Uzun, "Vahyin Başlangıcıyla İlgili Rivayetlere Sünnî ve Şîfî Âlimlerin Yaklaşımları", 95.

²⁶ Sifil, "Efendimiz (sav) İntihar Etmeyi Düşündü Mü?", 165.

²⁷ Makrûn rivayetlere dair geniş bilgi ve kaynak nakleden Ebubekir Sifil ve Recep Bilgin bu rivayet türünün tanımında farklı yaklaşım sergilemektedirler. Şöyle ki Ebubekir Sifil'in araştırmasına göre makrûn rivayet; bir konuyla ilgili nakledilen ilk/esas rivayetten sonra onu desteklemek ve takviye etmek üzere nakledilen rivayetlerdir. İlk rivayetlerde gözetilen sıhhat şartları bu rivayetlerde esnetilebilmektedir. Dolayısıyla ilk rivayetler sahih/sağlam iken makrûn rivayetler sadece şahid/mütâbi mesabesinde olduklarından ilk rivayet kadar sahih olmayabilirler; çünkü kendi başlarına metrûk olsalar da ilgili yerde destekleyici bilgi anlamı taşıyabilmektedirler. Sifil'in araştırması için bk. Sifil, "Efendimiz (sav) İntihar Etmeyi Düşündü Mü?", 165. Recep Bilgin'in araştırmasına göre ise makrûn rivayet esasta hadisteki kusurları telafi etmekte ve müfred rivayet hakkındaki töhmetleri gidermektedir. Bu anlamıyla mekrûn rivayetlerin kendileri, desteklemek üzere getirildikleri rivayetten daha sağlam, derece olarak daha üst konumda olmaktadır. Diğer bir ifadeyle zayıf veya şüpheli veriyi tahkim etmektedirler. Şu kadar var ki Bilgin, Mizzî'den (742/1341) nakille makrûn rivayetin sadece zayıf raviler [rivayetler] hakkında yapılan değerlendirme ve tespitler için değil genel olarak diğer raviler [rivayetler] için de kullanılan bir nitelik taşıdığı bilgisine de yer vermektedir. Recep Bilgin, "Hadis Usulünde Makrûn Rivayet Olgusu", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 55 (Haziran, 2022), 95-99.

Buna göre makrûn rivayetin iki yönlü işlevi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak genel olarak Zührî mürselleri hakkındaki değerlendirmeler göz önünde bulundurulduğunda Buhârî'nin, Zührî'nin 'intihar' söyleminde bulunan mürselini makrûnen naklederken Hz. Âişe'den nakledilen Hira hadisesi temalı rivayetten daha kuvvetli olduğu için kaydetmediği saraheten anlaşılmaktadır. Zührî Mürsellerinin sıhhat durumu ve Hz. Âişe rivayetlerinin sıhhat durumu düşünüldüğünde söz konusu makrûn bilginin işlevi ortaya çıkmaktadır. Bu değerlendirme ve sonuç sebebiyle Buhârî'nin naklettiği bu Zührî mürseli özelinde Ebubekir Sifil'in araştırmasının tarafımızca kabul edilerek yansıtıldığı vurgulanmalıdır.

²⁸ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/166.

²⁹ Sifil, "Efendimiz (sav) İntihar Etmeyi Düşündü Mü?", 167-168.

isnadsız bir şekilde nakledildiği ihsas edilmektedir. Bu durum da Zührî'nin "bize ulaştığına göre" diyerek ravileri zikretmemesinin sebebine dair fikir vermektedir.

Diğer yandan Kirmânî (786/1384); "Hadisin bu bölümü [*'bize ulaştığına göre'* ifadesiyle başlayıp rivayetin sonuna kadar devam eden bölüm], bu isnadla sabit midir? diye sorulursa derim ki; 'metin başka isnadlarla meşhur olmuştur'" açıklamasında bulunmaktadır.³⁰ Kirmânî'nin yaklaşımı bütün olarak 'rivayetin' isnadına yöneliktir ve bu hususta zaten tenkit gerçekleşmemektedir. Bununla beraber Kirmânî aynı satırlarda sözün Hz. Peygamber veya diğer sahabîler tarafından Hz. Âişe'ye bildirilmiş olabileceğini belirtmektedir.³¹ Dolayısıyla Kirmânî'nin değerlendirmesi Hz. Âişe'ye isnad edilen metne yöneliktir veya Zührî'nin mürselini Hz. Âişe'nin naklettiğini ihsas ettiğinden bu yaklaşımda bulunmuştur. "Bize ulaştığına göre" sözleriyle başlayıp rivayetin sonuna kadar devam eden bölüm Hz. Âişe'ye ait olsaydı sened ve metin açısından tenkit söz konusu olmayacaktır.³² Çünkü Hz. Âişe sahabedendir, hatta sahabenin de ileri gelenlerindedir. Dolayısıyla bu bilgiye Resulullah'tan ulaşması ihtimal dahilindedir.³³ Ancak ifadelerin Zührî tarafından nakledilmesi, yani sahabîye değil tâbiüne ait olması, Zührî'nin mürsellerinin değersiz/metrûk sayılması ve onun sığâru't-tâbiünden³⁴ olması metnin bu bölümünü tartışmaya açık hale getirmekte, tenkid edilmesine sebep olmaktadır. Söz konusu ibarede yer alan bilgiler ise mahiyet itibarıyla Resulullah'a ulaşmayı, ondan (sav) duyulmasını gerektirmektedir; zira intiharı düşünmek gibi psikolojik çıkarımlar ancak onun (sav) kendi ifadeleriyle müsellemlen olabilecektir.

1.2. Şa'bî Rivayetinin Sıhhati

Nehhâs (338/950), Süheyli (581/1185), Kurtubî (671/1273), İbn Kesîr (774/1373), Zeynüddîn el-İrâkî (806/1404), İbn Hacer (852/1449), Aynî (855/1449), Kastallânî (923/1517) ve

³⁰ Şemsüddin el-Kirmânî, *el-Kevâkibü'd-Derârî*, nşr. Uceyyân el-Avfî (Beirut), 24/97.

³¹ Şemsüddin el-Kirmânî, *el-Kevâkibü'd-Derârî*, 24/97.

³² Bu ifadelerin Hz. Âişe'ye ait olmadıkları kesin bir dille ifade edilmektedir. Bk. Ebû Şâme, *Şerhu'l-Hadîsi'l-Muktefi fi Meb'asi'n-Nebiyi'l-Mustafâ*, 177.

³³ Ulemâ 'sahabenin tamamı âdildir' gerekçesiyle sahabe mürselini hüccet kabul etmektedir. Bk. Nevevî, *el-Minhâc fi Şerhi Sahîhi Müslim*, 2/197; 15/199.; Kâsumî, *Kavâidü't-Tahdîs*, 148.; Zafer Ahmed Tehânevî, *Yeni Usûl-i Hadîs*, 133. Geniş bilgi için bk. Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, 96-108.; İmâd es-Seyyid eş-Şirbînî, *Reddü Şübühâtin Havle İsmeti'n-Nebiyi*, 218-229. Tâbiün mürselleri hususunda ise ihtilaf vardır. Burada kibâru't-tâbiünden nakledilen mürsel rivayetlerin kabulü yönünde birtakım şartların konulduğu, sığâru't-tâbiünün mürsel rivayetlerin ise hüccet olamayacağına genel kabul olduğu görülmektedir. Geniş bilgi için bk. Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, 116-125.; Yusuf Ziya Keskin, "İmam Şafî'ye Göre Mürsel Hadisin Delil Olma Yönünden Değeri", *Uluslararası İmam Şafî Sempozyumu*, ed. Mehmet Bilen (Kent Işıkları Yayınları, 2012), 188-196.

³⁴ Geniş bilgi için bk. Halit Özkan, "İbn Şihâb ez-Zührî", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/544-549.

birçok kişi Şa'bî rivayetinin sahih olduğunu ve(ya) sahih senedle nakledildiğini söylemektedir.³⁵ Rivayetin sahih olduğunu belirtenlerden Nehhâs, Vâkıdî'nin Şa'bî rivayetini tenkid ettiğine atıfta bulunduktan sonra Ebû Cafer el-Kârî'nin (130/747-48) rivayeti beğendiğini söylemektedir. Öyle ki Ebû Cafer'e göre sahabe Mekke ve Medine'de ne kadar süre vahiy alındığı konusunda ihtilaf etmiştir. Resulullah'ın Mekke'de on yıl kaldığı görüşü sahabenin çoğunluğuna ve Resulullah'ın fetrette üç yıl boyunca İsrâfil ile görüştüğünü söyleyen Şa'bî'ye aittir [ki isabetli olan da budur]. Ebû Cafer'in açıklamalarına yer verdikten sonra rivayeti mana olarak nakledip aynı zamanda şerh eden Nehhâs'ın, Vâkıdî'ye isnad edilen tenkide karşı kanaatini izhar ettiği anlaşılmaktadır. Bu bölümde Hz. Peygamber'in İsrâfil'in varlığını hissettiğini fakat kendisini görmediğini söylemekte, ayrıca İsrâfil'in ona *el-kelime* ve *eş-şey'* öğrettiğini, onun (sav) lisanıyla Kur'ân vahyi indirmediğini ifade etmektedir. Nübüvvetinin üzerinden üç yıl geçtikten sonra ise Cibrîl'in ilgilenmeye başladığını ve onun (sav) diliyle Kur'ân vahyi getirdiğini kaydetmektedir.³⁶ Vâkıdî'nin rivayeti tenkit ettiğini söyleyen Kaffâl (365/976) ise ona isnadla şu bilgiye yer vermektedir: "Şa'bî rivayeti Âsım b. Ömer b. Katâde'ye (120/738) ve Abdullah b. Ebû Bekir b. Hazm'a (130/747-48) sorulduğunda 'Resulullah'a Cebrâil'den başkasının eşlik ettiğine dair bir bilgiyi ne duyduklarını ne de bildiklerini söylemişlerdir'.³⁷ Şa'bî rivayetine dair Vâkıdî'ye isnad edilen bu tenkidi İbnü'l-Cevzî (597/1201) ve Makrîzî (845/1442) de nakletmektedir.³⁸ Söz konusu kaynaklardan ve ibarelerden ulaşılabildiği kadarıyla Vâkıdî'nin, Âsım b. Ömer ve Abdullah b. Ebû Bekir'in sözlerinden mülhem ileri sürdüğü tenkid 'Resulullah ile Cebrâil'den başka bir melek ilgilenmemiştir' şeklindedir.

Şu kadar var ki Vâkıdî'nin bilgiyi sorduğu kişiler tâbiînin yaşça küçüklerindendirler ve Vâkıdî'nin ifadelerinden anlaşıldığı üzere onlar, söz konusu bilgiye sahip olmadıklarını vurgulamaktadırlar; rivayetin kabul edilmemesi veya karşı çıkılması durumu görülmemektedir. Nitekim İbn Nâsirüddîn ed-Dımaşkî "Vakîdî bu rivayeti tenkit/inkâr etmemiştir. Sadece sorduğu kişilerin, Iraklı birisinin [rivayeti nakletmeden] böyle bir şeyin

³⁵ Süheylî, *er-Ravdu'l-Ünüf*, 2/257.; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/177.; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, nşr. Mustafa Abdulvâhid (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1976), 1/388.; Zeynüddîn el-İrâkî, *Tarhu't-Tesrib fi Şerhi't-Takrib*, (et-Tab'tü'l-Mısıriyyetü'l-Kadîme), 4/182.; İbn Hacer, *et-Tehzîbü't-Tehzîb* (Meclisü Dâiretü'l-Me'ârif, 1908) 5/67.; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 1/40.; Katallânî, *İrşâdu's-Sârî*, 1/59-60.

³⁶ Nehhâs, *'Umdetü'l-Küttâb*, nşr. Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî (Dâru İbn Hazm, 2004), 166.

³⁷ Kaffâl, *Şemâ'ilü'n-Nübüvve*, nşr. Ömer b. Ahmed. (Riyad: Dâru't-Tevhîd, 2015), 110-112.

³⁸ Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *el-Vefâ bi Ta'rîfi Fedâ'ili'l-Mustafâ*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife), 1/117; *el-Muntazam*, nşr. Muhammed Abdulkadir Atâ-Mustafa Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 2/353.; Makrîzî, *İmtâ'u'l-Esmâ*, nşr. Muhammed Abdulhamid en-Nemîsî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 3/94.

olup olmadığını sorması üzerine o Iraklıyı tenkit ettiklerini nakletmiştir.” demektedir.³⁹ Çünkü soru da, soran da bilinmemektedir. Üstelik bu Iraklı, sorusunu rivayetin metnini ve senedini aktarmadan sormuştur. İbn Nâsirüddîn ed-Dîmaşkî, Resulullah’ın vahyin nüzûlü esnasındaki ahvâlini araştırdığı bölümde konuya tekrar dönmektedir. Burada Şa’bî rivayetinin esas aldığı metnini kaydettikten sonra İbn Sa’d, Ahmed b. Hanbel, Ya’kûbî, İbn Ebû Hayseme ve Vâkıdî’nin naklettikleri metinleri de senedleriyle beraber zikretmektedir.⁴⁰ Yalnız rivayetin şerhine veya konuyla ilgili yorumlara yer vermediği, sadece Vâkıdî’ye isnad edilen tenkidi tekrar izah ettiği belirtilmelidir. Bu sebeple müellifin hem Vâkıdî’yle aynı düşüncede olmadığını göstermek hem de Şa’bî rivayetinin anlaşılmasını sağlamak için birçok defa ve farklı deliller ışığında temas ettiği söylenebilmektedir.

İbn Hacer (852/1449) de rivayetin İbn Ebû Hayseme (279/892-93) tarafından tahrîc edildiğini ve mürsel olduğunu belirtmektedir. Açıklamalarının devamında Vâkıdî’nin (207-823), mürsel olduğu için rivayeti kabul etmediğini ancak kendisinin onunla aynı düşüncede olmadığını ortaya koymaktadır.⁴¹ Nitekim *et-Tehzîb* adlı eserinde “Şa’bî, sahih hadislerden başka hiçbir rivayeti irsâl etmezdi.” diyerek⁴² Şa’bî’den gelen rivayetlerin sahih ve muteber olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca İbn Hacer, Ebû Davud’un; “Şa’bî’nin mürselini, Neha’î’nin mürselinden daha çok severim” dediğini nakletmektedir.⁴³ Bu değerlendirmesi de söz konusu kabule matuftur. Ahmed b. Abdullah el-İclî’nin (261/875) “Şa’bî’nin mürseli sahihtir. Çünkü o sahih olmayan hadisi irsal etmezdi.” şeklinde değerlendirmede bulunması ve muhaddisler tarafından bu değerlendirmeye dair herhangi bir itirazın vâki olmaması Şa’bî’nin mürsellerinin sıhhatini -özelde ise İsrâfil ile ilgili naklettiği bilginin sıhhatini göstermektedir.⁴⁴ Diğer yandan İbn Hacer’in şerhinin birçok bölümünde, çeşitli konular bağlamında, Şa’bî’den nakledilen İsrâfil’in vahiy getirmesi konulu rivayete yer verdiği, rivayeti şerh ederek birtakım hükümlere ulaştığı vurgulanmalıdır.⁴⁵

Aynî ise İbn Hacer’in yaklaşımına yatay açılımda⁴⁶ bulunarak vahyin aksâmını ve suverini⁴⁷ tayin etmektedir. Vahyin aksâmı kategorisinde İsrâfil’den gelen vahyi de zikreden

³⁹ İbn Nâsirüddîn ed-Dîmaşkî, *Câmi’u’l-Âsâr*, nşr. Ebû Yakub Neşet Kemâl (Dâru’l-Felâh, 2010), 4/64.

⁴⁰ İbn Nâsirüddîn ed-Dîmaşkî, *Câmi’u’l-Âsâr*, 4/82-84.

⁴¹ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, 1/27.

⁴² İbn Hacer, *et-Tehzîbü’t-Tehzîb*, 5/67.

⁴³ İbn Hacer, *et-Tehzîbü’t-Tehzîb*, 5/67.

⁴⁴ Zehebî, *Tezkiratü’l-Hüffâz* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye), 1/79.

⁴⁵ *Fethu’l-Bârî*’de Şa’bî rivayetlerinin geçtiği yerlerden bazıları için bk. 1/27; IX/4; 12/357-360.

⁴⁶ Yatay açılım; bir konunun, önceki şerh(ler)de yer verilen yorum ve delillerine atıfta bulunulduktan sonra yeni delillerle ve farklı bakış açıları ile desteklenerek ileriye taşınması faaliyetidir. Dikey açılım ise; bir konunun, önceki şerh(ler)de yer alan yorum ve delilleri tenkit edildikten sonra aksi delillerle ileriye taşınması

Aynî, “Şa‘bî’den sahih bir senetle gelen” ifadelerine yer vererek rivayetin senedinin sıhhatine işaret etmektedir.⁴⁸ Ayrıca Aynî de İbn Hacer’le benzer değerlendirmede bulunarak Vâkıdî’yi tenkit etmektedir. Burada Aynî’nin konu bağlamında istiḥadda bulunması dikkat çekicidir. Öyle ki Ebû Sa‘d el-Bağdâdî’nin (540/1145)⁴⁹ “Şeriatte, Cebrâil’in Resulullah’a indirdiklerinden çok daha fazlası bulunmaktadır” ifadelerini delil getiren Aynî’nin⁵⁰, İsrâfil’in ilgilenmesini, vahiy meleği Cebrâil’in ilgilenmesinden farklı, ancak muhtemel kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Buhârî şârihlerinden Kastallânî’nin “sahih kaynaklarda sabit olduğuna göre Hz. Peygamber’in sorumluluğunu üç yıl boyunca İsrâfil almıştır ve onu gözetmiştir.”⁵¹ ifadeleri keza onun da rivayeti sahih kabul ettiğini ve rivayet mucibince hükümde/istinbatta? bulunduğunu göstermektedir. Kastallânî’nin ifade ettiği bu bilgiye göre Şa‘bî rivayeti sahihtir, sahih kaynaklarda geçmektedir, ayrıca İsrâfil üç yıl boyunca ona (sav) eşlik etmiştir; dolayısıyla Resulullah ile Cebrâil’den başka melek de görüşmüştür. Bu ifadeler rivayetin sıhhatinin ortaya konulmasından öte, rivayet muvacehesinde şerhte bulunduğunu göstermektedir. Bir başka eserinde de “Resulullah’a ‘el-kelimete mine’l-vahyi ve’ş-şey’” getirmiştir, daha sonra sorumluluğunu Cebrâil almış ve ona (sav) Kur’ân vahiy indirmiştir.” diyerek aynı doğrultuda şerh faaliyetinde bulunmaktadır.⁵²

Şa‘bî’ye isnad edilen rivayeti Taberî,⁵³ Mâverdî (450/1058),⁵⁴ Beyhakî (458/1066),⁵⁵ Süheylî (581/1185),⁵⁶ Ebu’l-Ferec İbnü’l-Cevzî (597/1201),⁵⁷ Kurtubî (671/1273),⁵⁸ İbn Manzûr,⁵⁹

faaliyettir. ‘Yatay Açılım’ ve ‘Dikey Açılım’ kavramlarıyla ilgili geniş bilgi için bk. Murat Bahar, *Kitâbu Bed’i’l-Vahy Örneğinde Sahîh-i Buhârî Şerhlerinin Tefsir İlmi Açısından İncelenmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 10, 100.

⁴⁷ Vahyin aksâmı ve suveri ifadeleri Aynî’ye aittir. Ona göre Allah Teâlâ’nın peygamberlerine vahyetme türleri vahyin aksâmını, Hz. Peygamber’e (sav) gelen vahiy çeşitleri ise vahyin suverini ifade etmektedir. Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, 1/40.; Ayrıca geniş değerlendirme ve kavramlaştırma için bk. Murat Bahar, *Kitâbu Bed’i’l-Vahy Örneğinde Sahîh-i Buhârî Şerhlerinin Tefsir İlmi Açısından İncelenmesi*, 175-177.

⁴⁸ Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, 1/40.

⁴⁹ İbnü’l-Mülakkin’ın ve Aynî’nin ‘Ahmed b. Muhammed el-Bağdâdî’ dedikleri kişinin Ebû Sa‘d el-Bağdâdî isimli muhaddis olduğu tespit edilmiştir. Muhaddisle ilgili bilgi için bk. Kemal Sandıkçı, “Ebû Sa‘d el-Bağdâdî”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/218.

⁵⁰ Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, 1/40-44.

⁵¹ Kastallânî, *İrşâdu’s-Sâri*, 1/59-60.

⁵² Kastallânî, *el-Mevâhibu’l-Lediünniyye*, 1/128, 130.

⁵³ Taberî, *et-Târîh*, 1/573, 574; 2/5, 386, 387, 392.

⁵⁴ Mâverdî, *el-Hâvi’l-Kebîr*, nşr. Muhammed Mesud-Âdil Abdulmevcûd (Beirut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1999), 14/23.; *A’lâmü’n-Nübüvve* (Beirut: Mektebetü’l-Hilâl, 1988), 237.

⁵⁵ Beyhakî, *Delâilü’n-Nübüvve*, nşr. Abdulmu’tî Kal’acı (Beirut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1988), 2/132.

⁵⁶ Süheylî, *er-Ravdu’l-Ünüf*, 2/257, 282, 393, 434.

⁵⁷ Ebu’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *el-Vefâ bi Ta’rîfi Fedâ’ili’l-Mustafâ*, 1/117.; *el-Muntazam*, 2/353.

⁵⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 10/177.

İbn Seyyidünnâs,⁶⁰ Zehebî,⁶¹ İbn Kesîr,⁶² İbnü'l-Mülakkın (804/1402),⁶³ Zeynüddîn el-İrâkî (806/1404),⁶⁴ İbn Hacer el-Askalânî (852/1449),⁶⁵ Aynî (855/1449),⁶⁶ es-Süyûtî,⁶⁷ Kastallânî (923/1517),⁶⁸ ez-Zürkânî,⁶⁹ İbn 'Acîbe (1224/1809),⁷⁰ el-Âlûsî (1270/1854)⁷¹ gibi isimler kısmî lafız farklarıyla da olsa nakletmektedir.⁷² Bu kaynakların rivayete binaen istinbatta buldukları ve çeşitli bağlamlarda istihdam ettikleri dikkate alındığında metnin hem senedine hem de muhtevasına sıhhat atfettikleri anlaşılakta, rivayetin senedinin ve metnin otantikliği tahkim olmaktadır.

Netice itibariyle muhaddislerin bu açıklamalarıyla beraber Şa'bî'nin naklettiği mürsel rivayet -Zührî mürselinin aksine- hem sıhhatinin kuvvetli olması hem de kendisinin kibâru't-tâbiünden olması hasebiyle ulemanın çoğunluğu tarafından makbul addedilmektedir. Nitekim İmam Şâfiî'nin sığâru't-tâbiünün mürsel rivayetini tenkit edip buna karşın kibâru't-tâbiünden olan Sa'id b. Müseyyeb'in (93/711) mürselleri için 'hasendir' demesinde; Sa'id b. Müseyyeb'in sahabe evladı olmasının yanı sıra yaş faktörünün de etken olduğu anlaşılmaktadır.⁷³ İbn Hacer ve Aynî ile Vâkıdî arasındaki mürsel rivayeti kabul edip etmeme tartışmasında da yaş faktörünün önemi görülmektedir.⁷⁴ Zührî'nin naklettiği ifadelerin 'ravi idrâcî' kabul edilmesi durumunda ise; idracların ravisi tarafından bilinebilecek mahiyette olmaları gerekmektedir.⁷⁵ Resulullah'ın (sav), dağlara çıkıp dolaştığı bilinen bir durumsa da intihar düşüncesi ancak bizzat onun (sav) ifadeleriyle sabit olabilecek mahiyettedir. Kendisinden bu veya benzer içerikte herhangi bir bilginin nakledildiği

⁵⁹ İbn Manzûr, *Muhtasarü Târîhi Dımaşk*, nşr. Rûhiyye en-Nehâs v.dğr. (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1984), 2/389.; *Lisânu'l-'Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdir, 1993), 13/336.

⁶⁰ İbn Seyyidünnâs, *Uyûnu'l-Eser*, nşr. İbrahim Muhammed Ramadan (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1993), 1/108, 116.

⁶¹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, nşr. Ma'rûf (Dâru'l-Garbi'l-İslâmî: 2003), 1/67, 120, 535.; *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006), 1/97, 195.

⁶² İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/388; 2/291; *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, nşr. Abdullah b. Abdilmuhsîn et-Türkî (Dâru Hecer, 1997), 4/10, 515.

⁶³ İbnü'l-Mülakkın, *et-Tavdîh li Şerhi Câmi'i's-Sahîh*, (Dımaşk: 2008), 2/223, 298; 20/137, 475; 21/640; 24/11.

⁶⁴ Zeynüddîn el-İrâkî, *Tarhu't-Tesrib fi Şerhi't-Takrib*, 4/182.

⁶⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/27; 9/4; *Metâlibu'l-Âliye* (2000), 17/241.

⁶⁶ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 1/40, 44-45; 16/106.

⁶⁷ Süyûtî, *ed-Dürü'l-Mensûr*, 4/348; *et-Tahbîr*, 1/19, 61; *el-İtkân*, 1/161, 162; *et-Tevşîh*, 7/3164; *el-Hâvî li'l-Fetâvâ* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2004), 2/203; *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye), 1/157.

⁶⁸ Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî*, 6/474; *Mevâhibu'l-Ledünniyye*, 1/128, 130.

⁶⁹ Zürkânî, *Şerhu Mevâhibi'l-Ledünniyye*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 1/431, 441, 442; 7/256

⁷⁰ İbn Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd fi Tefsîri'l-Kur'ân'i'l-Mecîd*, nşr. Ahmed Abdullah el-Kuraşî (Kahire: 1998), 3/108.

⁷¹ Âlûsî, *Râhu'l-Me'ânî*, nşr. Ali Abdalbârî Atıyye (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 10/122.

⁷² Burada yer verilen isimlerin yanı sıra daha birçok kişinin naklettiği belirtilmelidir; çalışmanın ilerleyen sayfalarında söz konusu isimler ve kaynaklar tespit edilmektedir.

⁷³ Tâbiünün mürsel rivayetinin hüccet kabul edilmesinde, yaş faktörüne göre yapılan değerlendirmeler için bk. Yusuf Ziya Keskin, *İmam Şâfiî'ye Göre Mürsel Hadisin Delil Olma Yönünden Değeri*, 186-199.

⁷⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/27.; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 1/40-44.

⁷⁵ Geniş bilgi için bk. İmâd es-Seyyid eş-Şirbînî, *Reddü Şübühâtin Havle İsmeti'n-Nebıyyi*, 218-229.

bilinmemektedir. Ravinin, Resulullah'ın üzüntüsünü vurgulamak ve tasvir etmek istemesi; Resulullah'ın dağ başlarında görülmesi hadisesini 'intihara kalkışması' şeklinde anlamasına/aktarmasına sebep olmuş görünmektedir. Hâlbuki Resulullah'ın dağ başlarında görülmesi, onun (sav) sadece intihara meylettği için oraya çıktığı anlamına gelmemektedir. Aksine 'melekle [İsrâfil] görüşme halinde olduğu' ihtimalini kuvvetlendirmektedir; çünkü ilk vahiy yalnızken ve Hira'dayken gelmişti, daha sonra başka bir melekle aynı ikili görüşmelerin sürmesi mümkündür. Rivayette "bize ulaştığına göre" kaydının yer alması, şahit olunan bir hadisenin değil 'birileri tarafından anlatılan' bir hadisenin nakledildiğine delildir; dolayısıyla bu ifade verilen bilginin mahiyetine ve kaynağına dair ibhâm içerdiğinden, hadiseyle ilgili yorumları en iyi ihtimalle 'zayıf/şüpheli' seviyesine çekmektedir. Bununla beraber Zührî'nin mürselleri ve bu mürseldeki sened zaafı dikkate alındığında rivayetin kabulden aheste olduğu anlaşılmaktadır. Bu itibarla Şa'bî rivayetiyle aralarındaki ihtilaf Şa'bî lehine tavzih olmaktadır. Tavzihte yukarıdaki bilgiler delil olduğu gibi Şa'bî'nin rivayetinin Zührî'nin metninden daha muteber şartlarla gelmiş olması da belirleyicidir; çünkü aralarında ihtilaf bulunan iki rivayetten en kuvvetli olana itibar edilmektedir.

2. Şa'bî Rivayetinin Metinleri ve Muhtevası

Kaynaklara göre fetret sürecinde Resulullah ile ilâhî iletişimin kurulmasında Cebrâil'den başka bir melek daha elçilik yapmıştır. Konuya temas eden ulemânın neredeyse tamamı bu meleğin İsrâfil olduğunu söylemektedir. Bu husustaki delilleri ise Şa'bî'den nakledilen rivayettir. Rivayetin yukarıda nakledilen metnin yanı sıra nispeten kelime ve cümle farklılıklarının görüldüğü başka metinlerine de ulaşılabilir. Muhtelif metinlerde görülen en önemli ihtilaf ise İsrâfil'in yerine Mikâil'in görevlendirildiği bilgisine yer verilmesidir. Ancak bu ihtilafın tek bir metne dayandığı, bu metin dışında Mikâil'in elçiliğine dair bilginin bulunmadığı ve bütünlük çerçevesinde bakıldığında İsrâfil'in isminin geçtiği metinlerin sıhhatinin tespit edilerek meşhur oldukları belirtilmelidir. İsrâfil ve Mikâil'in isimlerinin geçtiği rivayetlerin ve ulaşılabilen metinlerinin, fetret döneminde yaşanan görüşmeleri ve indirilen bilgileri anlamaya katkısı yadsınmadığından her iki bilginin tespiti de önem arz etmektedir.

2.1. İsrâfil'in Elçiliği

İsrâfil'in vahiy getirdiğini ifade eden rivayet ilk olarak er-Rebî' b. Habîb'in (180/796 [?]) *el-Câmi'u's-Sahîh* [*el-Müsned*] isimli eserinde isnadsız bir şekilde şu metinle yer almaktadır:

بعث رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو ابن أربعين سنة وقرن معه إسرائيل ثلاث سنين ولم يكن ينزل عليه شيء ثم عزل عنه إسرائيل وقرن معه جبريل عليه السلام فنزل عليه القرآن عشر سنين بمكة وعشر سنين بالمدينة فمات رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو ابن ثلاث وستين سنة.

Resulullah kırk yaşındayken peygamber olarak gönderildi. Üç yıl boyunca ona (sav) İsrâfil eşlik etti [*kurine me'ahu*] ama [Kur'ân vahyi anlamında] herhangi bir şey indirmedii. Sonrasında İsrâfil görevden alındı [*'uzile 'anhu*] ve Cibril ona eşlik etti [*kurine me'ahu*]. Cibril ise Kur'ân'ı, on yıl Mekke'de on yıl da Medine'de [olmak üzere yirmi yılda] indirdi. Zira Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem vefat ettiğinde altmış üç yaşındaydı.⁷⁶

İsrâfil'in vahiy getirdiğine dair rivayeti nakledenlerden İbn Sa'd (230/845) *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* adlı eserinde Şa'bî'ye ulaşan üç farklı senede yer verdikten sonra aşağıdaki metni kaydetmektedir:

'Âmir [Şa'bî] → Dâvud b. Ebî Hind → Vüheyb b. Hâlid → Mu'allâ b. Esed el-'Ammî → İbn Sa'd.

'Âmir [Şa'bî] → Dâvud b. Ebî Hind → Hâlid b. Abdullah → Halef b. Velîd el-Ezdî → İbn Sa'd.

'Âmir [Şa'bî] → Dâvud b. Ebî Hind → Nasr b. Bâb el-Horasânî [Nasr b. Seyyâr] → İbn Sa'd.

أخبرنا المعلى بن أسد العمي، أخبرنا وهيب بن خالد، عن داود بن أبي هند، عن عامر أخبرنا خلف بن الوليد الأزدي، أخبرنا خالد بن عبد الله، عن داود بن أبي هند، عن عامر أخبرنا نصر بن باب الخراساني، عن داود بن أبي هند، عن عامر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنزلت عليه النبوة وهو ابن أربعين سنة، وكان معه إسرائيل ثلاث سنين، ثم عزل عنه إسرائيل، وأقرن به جبريل عشر سنين بمكة، وعشر سنين مهاجرة بالمدينة، فقبض رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو ابن ثلاث وستين سنة.

...Resulullah'a nübüvvet, kırk yaşındayken indirildi. İsrâfil üç yıl boyunca onunla (sav) beraber bulundu. Sonra İsrâfil görevden alındı [*'uzile 'anhu*] ve Cibril on yıl Mekke'de on yıl da hicret ettiği Medine'de ona eşlik etti [*ekrane bihi*]. Resulullah altmış üç yaşına geldiğinde de ruhu kabzedildi.⁷⁷

Söz konusu metinlerin yanı sıra Ahmed b. Hanbel'in (241/855), İsrâfil'in vahiy getirdiğini beyan eden rivayeti *el-İlel* adlı eserinde aşağıdaki sened ve metinle naklettiği görülmektedir:

'Âmir [Şa'bî] → İsmâil b. Ebû Hâlid → Yahyâ b. Sa'îd → Ahmed b. Hanbel → Abdullah⁷⁸ b. Ahmed b. Hanbel.

⁷⁶ er-Rebî' b. Habîb, *el-Câmi'u's-Sahîh* (*el-Müsned*), 44-45.

⁷⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/161.

⁷⁸ Ahmed b. Hanbel'in *Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl* adlı eseri oğlu Abdulah tarafından nakledilmektedir. Bu sebeple isnadda 'babam' diyen kişinin Ahmed b. Hanbel'in oğlu olduğu anlaşılmaktadır. Bk. Ahmed b. Hanbel'in *Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl*, 1/1.

حدثني أبي قال حدثنا يحيى بن سعيد عن إسماعيل قال قلت لعامر أنزل على النبي صلى الله عليه وسلم وهو بن أربعين سنة ثم نزل عليه عشرين عشر بمكة وعشر بالمدينة فما شأن ثلاث قال أخبرت أن إسرائفيل ترايا له ثلاث سنين.

'Âmir eř-Şa'bî'ye; 'Hz. Peygamber'e kırk yaşına geldiğinde on yılı Mekke'de, on yılı da Medine'de olmak üzere yirmi yıl boyunca [Kur'ân] vahiy indirildi. Peki [geri kalan] üç yılının durumu nedir [o üç yılda ne oldu]?' diye sorduğumda bana şu cevabı verdi: Bana bildirildi ki; 'üç yıl boyunca da İsrâfil onunla (sav) görüşmüştür [terâyâ lehu].'⁷⁹

Mâverdî'nin (450/1058) *el-Hâvî'l-Kebîr* ve *A'lâmü'n-Nübüvve* adlı eserlerinde naklettiği

metin şöyledir:

ان الله تعالى قرن اسرافيل بنبوته رسوله - صلى الله عليه وسلم - ثلاثة سنين يسمع حسه ولا يرى شخصه، ويعلمه الشيء بعد الشيء، ولا ينزل عليه القرآن فلما مضت ثلاثة سنين، قرن لنبوته جبريل عليه السلام فنزل عليه القرآن.

Allah Teâlâ, Resulullah'ın nübüvvetine üç yıl boyunca eşlik etmesi için İsrâfil'i görevlendirdi. Resulullah onu görmüyor ancak varlığını hissediyordu. İsrâfil, ona (sav) birşeyler [eş-şey' ba'de şey'] öğretiyordu ancak Kur'ân [vahiy] indirmiyordu. Üç yıl geçtikten sonra Resulullah ile ilgilenmek üzere Cibrîl görevlendirildi ve ona (sav) Kur'ân [vahiy] indirdi.⁸⁰

Rivayetin bir başka tam metni İbn Abdülber'in (463/1071) *et-Temhîd* adlı eserinde

geçmektedir. Burada metni isnadsız kaydettiği için kim tarafından ve hangi kanaldan nakledildiği bilinmemektedir. Ancak *el-İstî'âb* adlı eserinde rivayetin Ahmed b. Hanbel tarafından nakledilen metnini isnadıyla beraber kaydettiği belirtilmelidir.⁸¹ Müellifin *et-Temhîd* adlı eserinde isnadsız naklettiği metin şöyledir:

وكان الشعبي يقول بعث رسول الله صلى الله عليه وسلم ونبي صلى الله عليه وسلم الاربعين ثم وكل به اسرافيل ثلاث سنين قرن بنبوته فكان يعلمه الكلمة والشيء ولم ينزل عليه القرآن على لسانه فلما مضت ثلاث سنين قرن بنبوته جبريل فنزل القرآن على لسانه عشرين سنة.

Şa'bî şöyle derdi: Resulullah kırk yaşındayken peygamber olarak gönderildi. Üç yıl boyunca onunla (sav) ilgilenmek üzere İsrâfil görevlendirildi [vükkile bihi] ve o da nübüvvetine eşlik etti [kurine binübüvvetihi]. İsrâfil ona (sav) 'el-kelime ve eş-şey'' öğretti, ancak ona kendi lisanıyla Kur'ân indirmede. Üç yıl tamamlandıktan sonra nübüvvetine Cibrîl eşlik etti [kurine bi nübüvvetihi] ve yirmi yıl boyunca ona kendi lisanıyla Kur'ân indirdi.⁸²

Süheylî'nin (581/1185) *er-Ravdü'l-Ünüf* adlı eserinde naklettiği, İsrâfil'in elçiliğini ve

vahiy getirdiğini ifade eden metin şöyledir:

عن عامر الشعبي ان رسول الله - صلى الله عليه وسلم - وكل به اسرافيل فكان يتراى له ثلاث سنين ويأتيه بالكلمة من الوحي والشيء ثم وكل به جبريل فجاءه بالقران والوحي.

⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'l-Îlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl*, 2/63, 337.

⁸⁰ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, XIV/23.; *A'lâmü'n-Nübüvve*, 237.

⁸¹ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, nşr. Ahmed el-Alevî-Abdulkebir el-Bekrî (Mağrib: Vüzâretu Umûmi'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1967), 1/140.

⁸² İbn Abdülber, *et-Temhîd*, nşr. Ali Muhammed Mu'avvid-Âdil Abdulmevcûd (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 3/14. Ayrıca manen rivayet için bk. İbn Abdülber *el-İstî'âb*, 1/140.

'Âmir eş-Şa'bî'den nakledildiğine göre Resulullah ile ilgilenmek üzere İsrâfil görevlendirilmiştir [*vükkile bihi*]. İsrâfil onu (sav) üç yıl boyunca gözetmiş [*yeterâe lehû*] ve ona (sav) 'el-kelimete mine'l-vahyi ve's-şey'" getirmiştir. Daha sonra Resulullah ile ilgilenmek üzere Cebrâil görevlendirilmiş [*vükkile bihî*] ve ona (sav) Kur'ân ve vahiy getirmiştir.⁸³

İbn Hacer ve Aynî'nin lafzen, Süyûtî ve Kastallânî'nin ise manen Ahmed b. Hanbel'in *et-Târîh*'inden⁸⁴ (*el-İlel*) naklettikleri metin şöyledir:

داود بن أبي هند عن الشعبي: أنزلت عليه النبوة وهو بن أربعين سنة فقرن بنبوته إسرائيل ثلاث سنين فكان يعلمه الكلمة والشيء ولم ينزل عليه القرآن على لسانه فلما مضت ثلاث سنين قرن بنبوته جبريل فنزل عليه القرآن على لسانه عشرين سنة.

Dâvûd b. Ebî Hind'in Şa'bî'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: Ona (sav) peygamberlik indirildiğinde kırk yaşındaydı ve nübüvvetine üç yıl boyunca İsrâfil eşlik etti [*kurine bi nübüvvetihi*]. Bu sırada ona (sav) 'el-kelimete ve's-şey'" öğretti [*yu'allimuhu*], ancak onun (sav) lisanıyla Kur'ân [*vahyi*] indirmedir. Üç yıl geçtikten sonra ise nübüvvetine Cebrâil eşlik etti [*kurine bi nübüvvetihi*] ve yirmi yıl boyunca ona kendi lisanıyla Kur'ân indirdi.⁸⁵

Görüldüğü üzere İsrâfil'in Resulullah ile birlikteliği kaynakların bazılarında "*İsrâfil ona (sav) eşlik etti*" ifadeleriyle, bazılarında "*Resulullah ile ilgilenmek üzere İsrâfil görevlendirildi ... ve üç yıl boyunca onunla (sav) görüştü*" ifadeleriyle, bazılarında ise "*nübüvvetine üç yıl boyunca İsrâfil eşlik etti*" ifadeleriyle kaydedilmektedir. Diğer yandan kaynakların bazıları İsrâfil'in getirdiği vahyi; "*ona (sav) 'el-kelimete ve's-şey'" öğretti*" ifadeleriyle, bazıları ise "*ona (sav) 'el-kelimete mine'l-vahyi ve's-şey'" getirdi*" ifadeleriyle nakletmektedir.⁸⁶ Buna göre Şa'bî rivayetinin tam metinlerinde lafız ve kısmî ibare farklılıkları bulunsa da kaynaklar; I) İsrâfil'in (as), fetret döneminde Hz. Peygamber'in yanında olduğu ve onunla (sav) ilgilendiği, II) İsrâfil'in Resulullah ile birlikteliğinin üç yıl boyunca devam ettiği, yani fetret döneminin üç yıl sürdüğü ve III) bu süreçte *el-kelimete* ve *eş-şey'* getirdiği/öğrettiği hususlarında ittifak halindedirler. Ayrıca bazı kaynakların lafzen, bazılarının ise manen *mine'l-vahyi* ibaresini zikretmeleri,⁸⁷ *el-kelimete ve's-şey'*in bir tür vahiy olarak anlaşıldığını/yorumlandığını göstermektedir. Bu durumda metnin anlamına işaret eden

⁸³ Süheylî, *er-Ravdu'l-Ünüf*, 2/257.

⁸⁴ Şârihler Ahmed b. Hanbel'e attettikleri eseri *et-Târîh* şeklinde adlandırdıkları için burada da aynı isme yer verilmiştir. Ancak *el-İlel* olarak bilinen hadis râvilerine dair tenkit ve görüşlerinin derlendiği eserinin kastedildiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple eserin geçtiği yerlerde *el-İlel* ismi de beraber kaydedilmektedir.

⁸⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/27; 9/4; *Metâlibu'l-Âliye*, 17/241.; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 1/40, 44. Ayrıca bu rivayete Süyûtî ve Kastallânî'nin de manen yer verdikleri tespit edilmiştir. Kendilerinin söz konusu ifadeleri için bk. Süyûtî, *et-Tevşîh*, 1/143.; Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî*, 1/67; 6/474; *Mevâhibu'l-Ledünniyye*, 1/128, 130.

⁸⁶ Rivayetin erken dönemlerde "*yu'allimuhu el-kelimete ve's-şey'*" "*ona (sav) 'el-kelimete ve's-şey'" öğretti*" şeklinde nakledilen metni yukarıda kaydedilmişti. Nispeten daha geç dönemlerde nakledilen "*ye'tîhi bi'l-kelime mine'l-vahyi ve's-şey' / ona (sav) 'el-kelimete mine'l-vahyi ve's-şey'" getirdi*" metni için bk. Süheylî, *er-Ravdu'l-Ünüf*, 2/257.; İbnü'l-Mülâkkin, *et-Taavûdîh*, 2/223.; Zeynüddîn el-İrâkî, *Tarhu't-Tesrîb*, 4/182.; Makrîzî, *İmtâ'u'l-Esmâ*, 3/25.; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 1/40.; Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî*, 1/59; *el-Mevâhibu'l-Ledünniyye*, 1/128, 130.

⁸⁷ Örneğin bk. Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, 14/7.; Ebû Şâme, *Şerhu'l-Hadîsi'l-Muktefî fi Meb'asi'n-Nebiyi'l-Mustafâ*, 77.; İbn Seyyidünnâs, *Uyânu'l-Eser*, 1/116.; Süyûtî, *et-Tevşîh*, 7/337..

mine'l-vahyi idrâcının da -lafzen veya manen- ittifakla kabul edildiği; dolayısıyla kaynakların IV) İsrâfil'in getirdiği *el-kelimete ve's-şey'in* vahiy olduğu noktasında da örtüşükleri anlaşılmaktadır.

2.2. Mikâil'in Elçiliği

Şa'bî'den nakledilip İsrâfil'in elçilik yaptığını bildiren rivayetin bir metninde İsrâfil yerine Mikâil geçmektedir. Mikâil'in elçilik yaptığını ifade eden metni ilk olarak Abdürrezzâk es-San'ânî (211/826-27) nakletmektedir. Rivayetin bu metni ve isnadı aşağıdaki gibidir:

'Âmir [Şa'bî] → Dâvud b. Ebî Hind → İsmâil b. Ebû Hâlid → Abdurrezzâk es-San'ânî.
عن اسماعيل بن عبد الله، عن داود بن ابي هند، عن الشعبي، قال: وكل ميكائيل برسول الله صلى الله عليه وسلم وهو ابن اربعين ثلاث سنين يعلم اسباب النبوة، فلما كان ابن ثلاث واربعين وكل به جبرييل، فنزل عليه بالقران بمكة عشر سنين، وبالمدينة عشر سنين، ثم توفي وهو ابن ثلاث وستين، [وتوفي ابو بكر وهو ابن ثلاث وستين] وتوفي عمر وهو ابن ثلاث وستين.

Şa'bî'den nakledildiğine göre Resulullah kırk yaşına geldiğinde üç yıl boyunca onunla (sav) ilgilenmesi için Mikâil görevlendirildi [vükkile]. Ona (sav) nübüvvetin hikmetlerini⁸⁸ öğretti. Resulullah kırk üç yaşına geldiğinde onunla (sav) ilgilenmek üzere Cebrâil görevlendirildi [vükkile]. Sonra da on yıl Mekke'de, on yıl da Medine'de [olmak üzere yirmi yıl] Kur'ân vahyi indirdi. Vefat ettiğinde altmış üç yaşındaydı, (Ebu Bekir de vefat ettiğinde altmış üç yaşındaydı), Ömer de vefat ettiğinde altmış üç yaşındaydı.⁸⁹

Mikâil'in elçilik yapmasıyla ilgili erken dönemlerde nakledilen başka bir tam metne ulaşılamamaktadır. Nispeten geç dönemlere gelindiğinde İbnü'l-Mülakkın⁹⁰ ve İbn Hacer⁹¹ "İsrâfil yerine Mikâil de denilmektedir" şeklinde şerh düşerek, eş-Şâmî⁹² ve Zürcânî'nin⁹³ ise "Mikâil değil İsrâfil'dir." diyerek atıfta buldukları belirtilmelidir. Mikâil'in isminin geçtiği metinlerin aksine İsrâfil'in isminin yer aldığı metinlerin hem sıhhati ortaya konulmuştur hem lafzen nakledilen birçok kaynağına ulaşılabilir hem de meşhur olmuşlardır. Dolayısıyla eş-Şâmî ve Zürcânî'nin değerlendirmesi de dikkate alındığında söz konusu meleğin İsrâfil olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Abdürrezzâk'tan nakledilen metnin rivayeti anlamaya katkıda bulunacağı açıktır. Zira bu metindeki *yu'allimu esbâbe'n-nübüvveti*

⁸⁸ Rivayette "*esbâb-ı nübüvvet*" şeklinde geçen ifadenin lügavî çevirisi "nübüvvetin sebepleri"dir. Ancak bu terkip Türkçe açısından anlamsız kalmaktadır. Rivayetin bütüncül olarak dikkate alınması sonucunda ilgili ibare ile "nübüvvetin hikmeti", "nübüvvet bilgisi", "nübüvvet makamının görevleri", "nübüvvetin yol açacağı neticeler" in kastedildiği anlaşılmaktadır.

⁸⁹ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 3/447.

⁹⁰ İbnü'l-Mülakkın, *et-Tavdih*, 24/11.

⁹¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/27; 9/4.

⁹² Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ*, 2/272-273.

⁹³ Zürcânî, *Şerhu Mevâhibi'l-Ledünniye*, 1/431.

(*nübüvvetin hikmetlerini öğretti*) ibaresi indirilen vahyin mahiyetine dair bilgi vermektedir. Bu itibarla rivayetin kaynak-metin dağılımının tablo üzerinde görülmesi nakil aşamalarındaki değişimleri ve idrâcları anlamayı kolaylaştıracak, rivayetin manasını tespitte katkıda bulunacaktır. İsrâfil ve göreviyle ilgili bilgilerin kaynak-metin dağılımı aşağıdaki gibidir:

Kaynaklar	Metinler
er-Rebi' b. Habîb, <i>el-Câmi'u's-Sahîh (el-Müsned)</i>	قرن معه إسرائيل لم يكن ينزل عليه شيء عزل عنه إسرائيل
Abdürrezzâk, <i>el-Musannef</i>	وكل ميكائيل [إسرائيل] برسول الله يعلم اسباب النبوة
İbn Sa'd, <i>et-Tabakâtü'l-Kübrâ</i>	وكان معه إسرائيل عزل عنه إسرائيل
Ahmed b. Hanbel, <i>Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl</i>	أن إسرائيل ترايا له
Mâverdî, <i>el-Hâvî'l-Kebîr ve A'lâmü'n-Nübüvve</i>	ان الله تعالى قرن اسرا فيل بنبوته رسوله يسمع حسه ولا يرى شخصه ويعلمه الشيء بعد الشيء، ولا ينزل عليه القران
Süheylî, <i>er-Ravdü'l-Ünüf</i>	وكل به اسرا فيل / فكان يتراءى له ويأتيه بالكلمة من الوحي والشيء
İbn Hacer, <i>Fethu'l-Bârî Aynî, 'Umdetü'l-Kârî</i>	فقرن بنبوته إسرائيل فكان يعلمه الكلمة والشيء ولم ينزل عليه القران على لسانه
İbn Abdülber, <i>et-Temhîd</i>	وكل به اسرا فيل / قرن بنبوته فكان يعلمه الكلمة والشيء ولم ينزل عليه القران على لسانه

Tablo 1: Şa'bi Rivayetinin Metinleri

3. Şa'bî Rivayetinin Senedleri

Rivayetin söz konusu metinlerinde kapsamlı bir şekilde görüldüğü üzere fetret döneminde Resulullah'a İsrâfil'in elçi olarak gönderildiği, nübüvvetine eşlik ettiği ve vahiy türünde *el-kelime ve's-şey'* getirdiği bilgisi kibâru't-tâbiinden olan 'Âmir eş-Şa'bî'den nakledilmektedir. er-Rebî' b. Habîb, isnad zikretmeden rivayeti nakletse de rivayetin senedlerine bütünlük çerçevesinde bakıldığında Şa'bî'den alındığı, hatta bir başka raviden sonra er-Rebî' b. Habîb'e ulaştığı ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan rivayeti Şa'bî'den nakleden tek kişi Dâvud b. Ebî Hind'dir (140/758). Ahmed b. Hanbel'in naklettiği isnadda Dâvud b. Ebî Hind yerine İsmâîl b. Ebû Hâlid yer almaktadır. Ancak Abdürrezzâk'ın kaydettiği isnaddan İsmâîl b. Ebû Hâlid'in de rivayeti Dâvud b. Ebî Hind'den aldığı tespit edilmektedir. Dolayısıyla Ahmed b. Hanbel'in, isnadında Dâvud b. Ebî Hind'e yer vermemiş olması durumu değiştirmemekte, buradaki senede göre de Şa'bî'den sonraki ravinin Dâvud b. Ebî Hind olduğu anlaşılmaktadır. Bu itibarla Şa'bî rivayetinin hem ilk ravide hem de ikinci ravide ferd (teferrüd⁹⁴) kaldığı görülmektedir. Şa'bî'nin sika bir ravi, mürsellerinin ise sahih kabul edildiği yukarıda açıklanmıştı. Dâvud b. Ebî Hind hakkında ise Yahyâ b. Ma'în; hadis hâfızı, çokça oruç tutan, Allah'a karşı muttaki bir kimse,⁹⁵ Basra şeyhlerinden⁹⁶ ve sika bir ravi⁹⁷ olduğunu söylemektedir. Ahmed b. Hanbel, Buhârî'nin ondan tahrîc yaptığını ve sika olduğunu⁹⁸ belirtmekte; Ebû Dâvûd da sika ve muttakî olduğu⁹⁹ yönünde değerlendirmede bulunmaktadır. Dâvud b. Ebî Hind'den sonra ise rivayet birçok kanalla nakledilmekte, özellikle İbn Sa'd ve Ahmed b. Hanbel'in eserlerine kaydetmelerinden sonra şöhret kazanmaktadır. Dolayısıyla rivayetin, şöhret kazanmadan önce şemadaki gibi dağılım yaşadığı görülmektedir:

⁹⁴ Senedin herhangi bir yerinde bir ravinin tek kalmasına teferrüd veya infirâd denilmektedir. Ravinin tek kaldığı kısım sahabe ve tâbiün tarafında bulunursa buna ferd-i mutlak, sonraki nesiller tarafında bulunursa buna da ferd-i nisbî denilmektedir. Geniş bilgi için bk. Salahattin Polat, "Ferd", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/368-369.

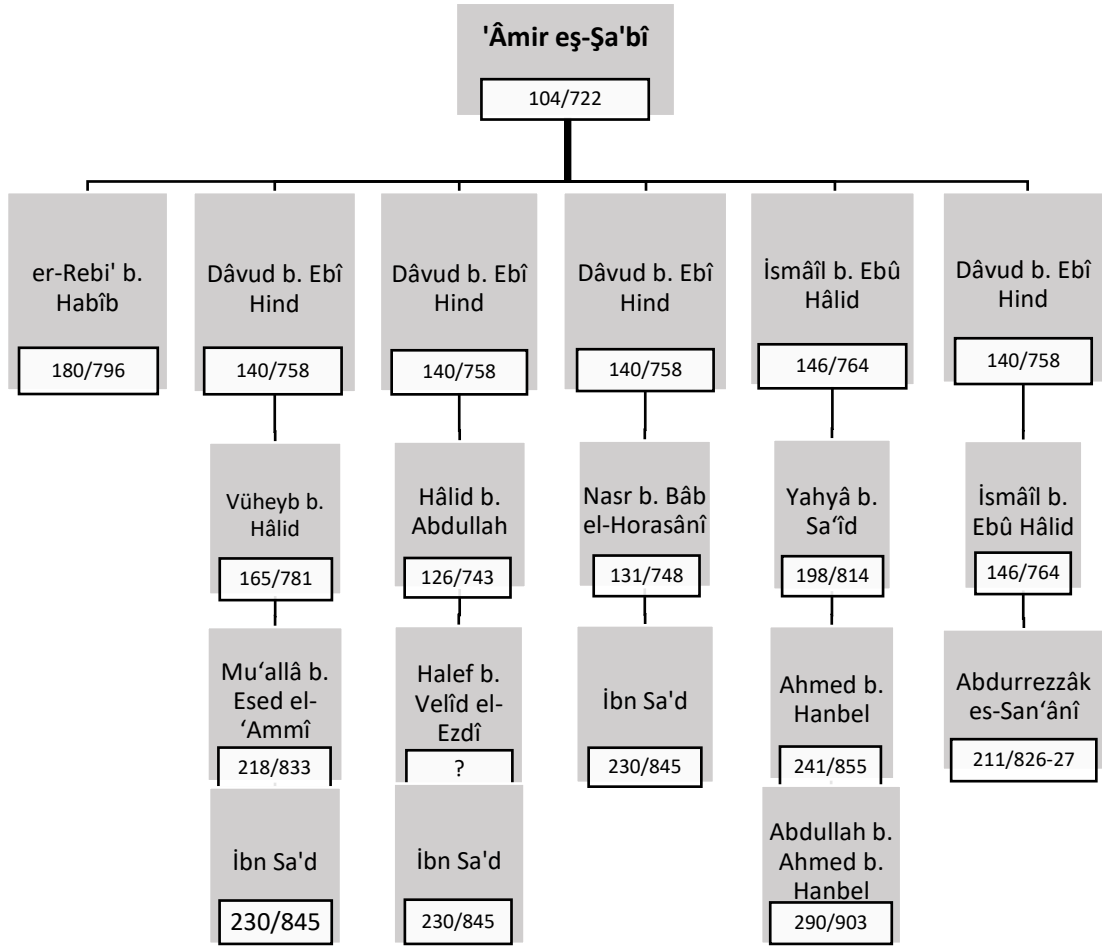
⁹⁵ Yahyâ b. Ma'în, *Hadîsu Yahyâ b. Ma'în Rivâyetu Ebî Mansûr eş-Şeybânî*, nşr. Abdullah Muhammed Hasen Demfû (Medine: Dâu'l-Me'âsir, 2000), 110.

⁹⁶ Yahyâ b. Ma'în, *Suâlâtü İbn Cüneyd*, nşr. Muhammed b. Ali el-Ezherî (Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2007), 183.

⁹⁷ Yahyâ b. Ma'în, *Târihu İbn Ma'în*, nşr. Ahmed Muhammed Nûr Seyf (Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn), 107.

⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/69.; Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl*, 1/381.

⁹⁹ Ebû Dâvûd, *Suâlâtü Ebî Ubeydi'l-Âcurrî*, nşr. Muhammed Ali Kasım el-Amrî (Medine: 'İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1983), 285.

Tablo 2: Şa'bî Rivayetinin Senedleri

Rivayetın dağılım şemasından anlaşıldığı üzere metinlerinde farklılık olsa da Şa'bî'ye isnadında herhangi bir inkıta söz konusu değildir. Ayrıca Dâvud b. Ebî Hind'den sonra beş farklı sened neşet etmektedir. Bu senedlerin üçü İbn Sa'd tarafından tespit edilerek eserine alınmış, birisi Ahmed b. Hanbel tarafından, birisi de Abdürrezzâk tarafından kullanılmıştır. İbn Sa'd'ın kaydettiği senedlerdeki ravilerin tamamının birbirinden farklı olması, rivayetın Dâvud b. Ebî Hind'den sonra birçok kimseye ulaştığını ve nakledildiğini gösteren önemli bir veridir. Keza Ahmed b. Hanbel'in senedindeki raviler de İbn Sa'd'ın ravilerinden farklıdır. Dolayısıyla hicri II. asra gelindiğinde rivayetın geniş çevrelere dağıldığı anlaşılmaktadır.

İbn Sa'd ve Ahmed b. Hanbel'den sonra ise rivayetın nakil yelpazesinin genişlediği ve esas şöhretini kazandığı görülmektedir. Bu anlamda rivayeti nakledenlerden bazılarının farklı farklı eserlerinde birden fazla defa, bazılarının ise rivayetın farklı farklı metinlerini birkaç defa kaydetmeleri dikkat çekmektedir. Şa'bî rivayetini eserlerinde -lafız farklarıyla da olsa- kaydeden isimlerin tam listesi tespit edilebildiği kadarıyla şöyledir: er-Rebi' b. Habîb

(180/796 [?])¹⁰⁰, İbn Sa'd (230/845)¹⁰¹, Ahmed b. Hanbel (241/855)¹⁰², İbn Ebû Hayseme (279/893)¹⁰³, Ya'kûbî (292/905[?])¹⁰⁴, Taberî¹⁰⁵, Ka'bî (319/931)¹⁰⁶, Nehhâs (338/950)¹⁰⁷, el-Mutahhir b. Tâhir el-Makdisî (355/966)¹⁰⁸, Kaffâl (365/976)¹⁰⁹, el-Mühelleb b. Ebû Sufre (435/1044)¹¹⁰, Mâverdî (450/1058)¹¹¹, Beyhakî (458/1066)¹¹², İbn Abdülber (463/1071)¹¹³, Süheylî (581/1185)¹¹⁴, Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (597/1201)¹¹⁵, İbnü'l-Esîr (606/1210)¹¹⁶, Ebû Şâme (665/1267)¹¹⁷, Kurtubî (671/1273)¹¹⁸, İbn Manzûr¹¹⁹, İbn Seyyidinnâs¹²⁰, Zehebî¹²¹, Moğultay (762/1361)¹²², İbn Kesîr¹²³, İbnü'l-Mülakkın (804/1402)¹²⁴, Zeynüddîn el-İrâkî (806/1404)¹²⁵, İbn Nâsirüddîn ed-Dımaşkî (842/1438)¹²⁶, el-Makrîzî (845/1441)¹²⁷, İbn Hacer el-Askalânî (852/1449)¹²⁸, Aynî (855/1449)¹²⁹, es-Süyûtî¹³⁰, Kastallânî (923/1517)¹³¹, eş-Şâmî (942/1535)¹³²,

¹⁰⁰ er-Rebî' b. Habîb, *el-Câmi'u's-Sahîh (el-Müsned)*, 44-45.

¹⁰¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/161.

¹⁰² Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl*, 2/63, 337. Ayrıca Buhârî şârihlerinden İbn Hacer, Aynî, Süyûtî ve Kastallânî'nin Ahmed b. Hanbel'in eserlerine isnad ederek naklettikleri metinler için bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/27; 9/4; *Metâlibu'l-Âliye*, 17/241.; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 1/40, 44.; Süyûtî, *et-Tevşîh*, 1/143.; Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî*, 1/59-60, 67; 6/474; *Mevâhibu'l-Ledunniyye*, 1/128, 130.

¹⁰³ İbn Ebû Hayseme, *et-Târîhu'l-Kebîr*, nşr. Salah b. Fethî (Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2006), 3/170.

¹⁰⁴ Ya'kûbî, *et-Târîh*, (Beyrut: Dâru Sâdır, 1995), 1/112.

¹⁰⁵ Taberî, *et-Târîh*, 1/573, 574; 2/5, 386, 387, 392.

¹⁰⁶ Ka'bî, *Kabûlu'l-Ahbâr*, nşr. Ebû Amr el-Hüseynî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 1/134.

¹⁰⁷ Nehhâs, *'Umdetü'l-Küttâb*, 166.

¹⁰⁸ Mutahhir b. Tâhir el-Makdisî, *el-Bed'u ve't-Târîh (Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye)*, 4/140.

¹⁰⁹ Kaffâl, *Şemâ'ilu'n-Nübüvve*, 109-110.

¹¹⁰ Mühelleb b. Ebû Sufre, *el-Muhtasarü'n-Nasîh fi Tehzîbi'l-Kitâbi'l-Câmi'i's-Sahîh*, nşr. Ahmed b. Fâris es-Selûm (Riyad: Dâru't-Tevhîd, 2009), 4/224.

¹¹¹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 14/23.; *A'lâmü'n-Nübüvve*, 237.

¹¹² Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, 2/132.

¹¹³ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 3/14; *el-İstî'âb*, 1/140.

¹¹⁴ Süheylî, *er-Ravdu'l-Ünüf*, 2/257, 259, 282.

¹¹⁵ Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *el-Vefâ bi Ta'rîfi Fedâ'ili'l-Mustafâ*, 1/117.; *el-Muntazam*, 2/353.

¹¹⁶ İbnü'l-Esîr, *Câmi'u'l-Uşûl*, nşr. Abdulkâdir el-Arnaût (Dâru'l-Hulvânî, 1972), 12/91.; *en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs*, nşr. Tâhir Ahmed ez-Zâvî-Muhammed et-Tanâhî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1979), 4/54.

¹¹⁷ Ebû Şâme, *Şerhu'l-Hadîsi'l-Muktefi fi Meb'asi'n-Nebiyi'l-Mustafâ*, 77, 178, 179.

¹¹⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/177.

¹¹⁹ İbn Manzûr, *Muhtasarü Târîhi Dımaşk*, 2/389.; *Lisânu'l-'Arab*, 13/336.

¹²⁰ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûnu'l-Eser*, 1/116.

¹²¹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 1/67, 120, 535.; *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 1/97, 195.

¹²² Moğultay b. Kılıç, *el-İşâre ilâ Sireti'l-Mustafâ*, nşr. Muhammed Nizâmüddîn el-Fethî (Dımaşk: 1996), 89.

¹²³ İbn Kesîr, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, I/388; II/291; *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV/10, 515.

¹²⁴ İbnü'l-Mülakkın, *et-Tavdîh*, 2/223, 298; 20/137, 475; 21/640; 24/11.

¹²⁵ Zeynüddîn el-İrâkî, *Tarhu't-Tesrib fi Şerhi't-Takrib*, 4/182.

¹²⁶ İbn Nâsirüddîn ed-Dımaşkî, *Câmi'u'l-Âsâr*, 4/64, 82-84, 129.

¹²⁷ Makrîzî, *İmtâ'u'l-Esmâ*, 1/29; 3/25, 94; 14/550.

¹²⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/27; 9/4; *Metâlibu'l-Âliye*, 17/241.

¹²⁹ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 1/40, 44-45; 16/106.

¹³⁰ Süyûtî, *ed-Dürü'l-Mensûr*, 4/348; *et-Tahbîr*, 1/19, 61; *el-İtkân*, 1/128; *Mu'tereku'l-Akrân*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988), 2/267; *et-Tevşîh*, 7/3164; *el-Hâvî li'l-Fetâvâ*, 2/203-205; *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, 1/157.

¹³¹ Kastallânî, *İrşâdu's-Sârî*, 6/474; *Mevâhibu'l-Ledunniyye*, 1/128, 130.

¹³² Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ*, 2/230-231, 273.

İbn Hacer el-Heytemî (974/1566)¹³³, ez-Zürkânî¹³⁴, İbn ‘Acîbe (1224/1809)¹³⁵, el-Âlûsî (1270/1854)¹³⁶. Buna göre rivayetin ravilerinin ta’dîl edilmesi, metinlerinin sıhhatlerinin belirlenmesi; diğer yandan II. asırdan itibaren geniş çevrelere yayılarak şöhret kazanması, bu kaynakların itibar atfetmeleri ve çeşitli konularda delil addederek istinbatta bulunmaları Şa’bî rivayetinin sahih ve muteber olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç

Kur’ân tarihinde bilinen beş farklı fetret yaşanmış, bunlardan ilki ‘Alak sûresinin ilk beş âyetinin indirilmesinden sonra başlamıştır. Dönemle ilgili isabetli yorumlarda bulunmak için Resulullah’ın bizzat ifadelerinin veya ondan (sav) duymuş olma ihtimali taşıdığından sahabenin nakillerinin referans alınması gerekmektedir. Tâbiûnun akla mecal olmayan konularda naklettiği mürsel rivayetler de bilginin sahabeden alındığını, dolayısıyla manen/hükmen Resulullah’a isnad edildiğini göstermektedir.

Bu kabilden olmak üzere 610 yılında nâzil olan ilk âyetlerden hemen sonra başlayıp ikinci defa Kur’ân âyetleri indirilene kadar devam eden fetret döneminde gayr-i metluv vahyin de kesintiye uğradığına dair herhangi bir rivayet/bilgi yoktur. Fetretü’l-vahy kavramına yüklenen anlamlar ve dönemle ilgili rivayetler ‘hiçbir meleğin fetret döneminde Resulullah ile görüşmediği’ bilgisini aktarmamaktadır. Aksine Cebrâil’in zaman zaman gelip “*sen Allah’ın elçisisin*” şeklinde telkinde bulunduğu yönelik rivayetler ve benzer anlamlar aksettiren nakiller bahis konusu ilk fetret döneminde Resulullah ile görüşmelerin devam ettiğini göstermektedir. Şa’bî’den nakledilen ve Resulullah’a fetret döneminde İsrâfil’in eşlik ettiğine dair bilgi veren rivayet bu anlamda önemli rol oynamaktadır.

Rivayete ihtilâf eden İbn Şihâb ez-Zührî mürseli onun (sav) yalnız kaldığını, intihar etmeyi düşündüğünü, hatta defalarca intihara kalkıştığını aktarmaktadır. Ancak Zührî’nin mürselleri muhaddislere göre değersizdir (*leyse bişey’in*). Bazı değerlendirmelere göre ise mürsellerin en kötüsüdür. Buna karşın “Şa’bî’nin mürselleri sahihtir.”, çünkü Şa’bî’nin, “sahih hadislerden başkasını irsâl etmediği” belirtilmektedir. Nitekim rivayet mürsel olsa da Şa’bî kibâru’t-tâbiûnden olduğu için bu rivayeti sahabeden naklettiği düşünülebilmektedir. Kendisinin mürsellerine atfedilen değer/sıhhat ise hem senedini hem de metnini makbul hale getirmektedir. Dolayısıyla Şa’bî rivayetinin delâletiyle Resulullah’ın fetret döneminde yalnız

¹³³ İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâvâ el-Hadîsiyye* (Dâru’l-Fikr), 129-130, 151.

¹³⁴ Zûrkânî, *Şerhu Mevâhibi’l-Ledünniyye*, 1/431, 441, 442; 7/256

¹³⁵ İbn Acîbe, *el-Bahru’l-Medîd fi Tefsîri’l-Kur’ân’i’l-Mecîd*, 3/108.

¹³⁶ Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, 10/122.

kalmayıp İsrâfil'in (as) eşliğinde üç yıl geçirdiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple Resulullah'a, fetret döneminde intihar düşüncesinin/fiilinin atfedilemeyeceği ve İsrâfil ile sürekli olarak görüşme halinde olduğu söylenebilmektedir. Diğer yandan Süheylî, Kurtubî, İbn Kesîr, Zeynüddîn el-İrâkî, İbn Hacer, Aynî, Kastallânî ve daha birçok kişinin Şa'bî'ye isnad edilen rivayeti, yani İsrâfil'in fetret döneminde Resulullah'a eşlik ederek vahiy getirdiği bilgisini sahih kabul ettikleri görülmektedir. Zeynüddîn el-İrâkî gibi muhaddislerin rivayeti savundukları, İbn Hacer, Aynî, Kastallânî gibi Buhârî şârihlerinin rivayeti hüccet kabul ederek çeşitli konularda istinbatta buldukları, Zürkânî'nin ise rivayeti dikkate almadan vahyin aksâmı hakkında tespitte bulunanları tenkit ettiği müşahade edilmektedir.

Şa'bî'den nakledilen rivayet sened ve metin itibariyle sahih kabul edilmişse de metni çeşitli lafızlarla nakledilegelmiştir. Metinlerdeki bu farklar ise rivayetin esasına tealluk eden konularda/ibarelerde değil şerhine dayalı tâlî meselelerde söz konusu olmuştur. Nitekim rivayetin metinleri; I) İsrâfil'in (as), fetret döneminde Hz. Peygamber'in yanında olduğu ve onunla (sav) ilgilendiği, II) İsrâfil'in Resulullah ile birlikteliğinin üç yıl boyunca devam ettiği, III) bu süreçte *el-kelime* ve *eş-şey'* getirdiği/öğrettiği ve IV) İsrâfil'in getirdiği *el-kelime ve eş-şey'*in vahiy olduğu hususlarında örtüşmektedirler, yani metinler söz konusu maddelerde ittifak halindedirler. Ayrıca rivayetin erken dönemlerden itibaren birçok âyet yorumunda yer alması, tefsir konularında delil/şâhid addedilmesi, siyer anlatılarına etkide bulunması da rivayete atfedilen itibarı göstermektedir.

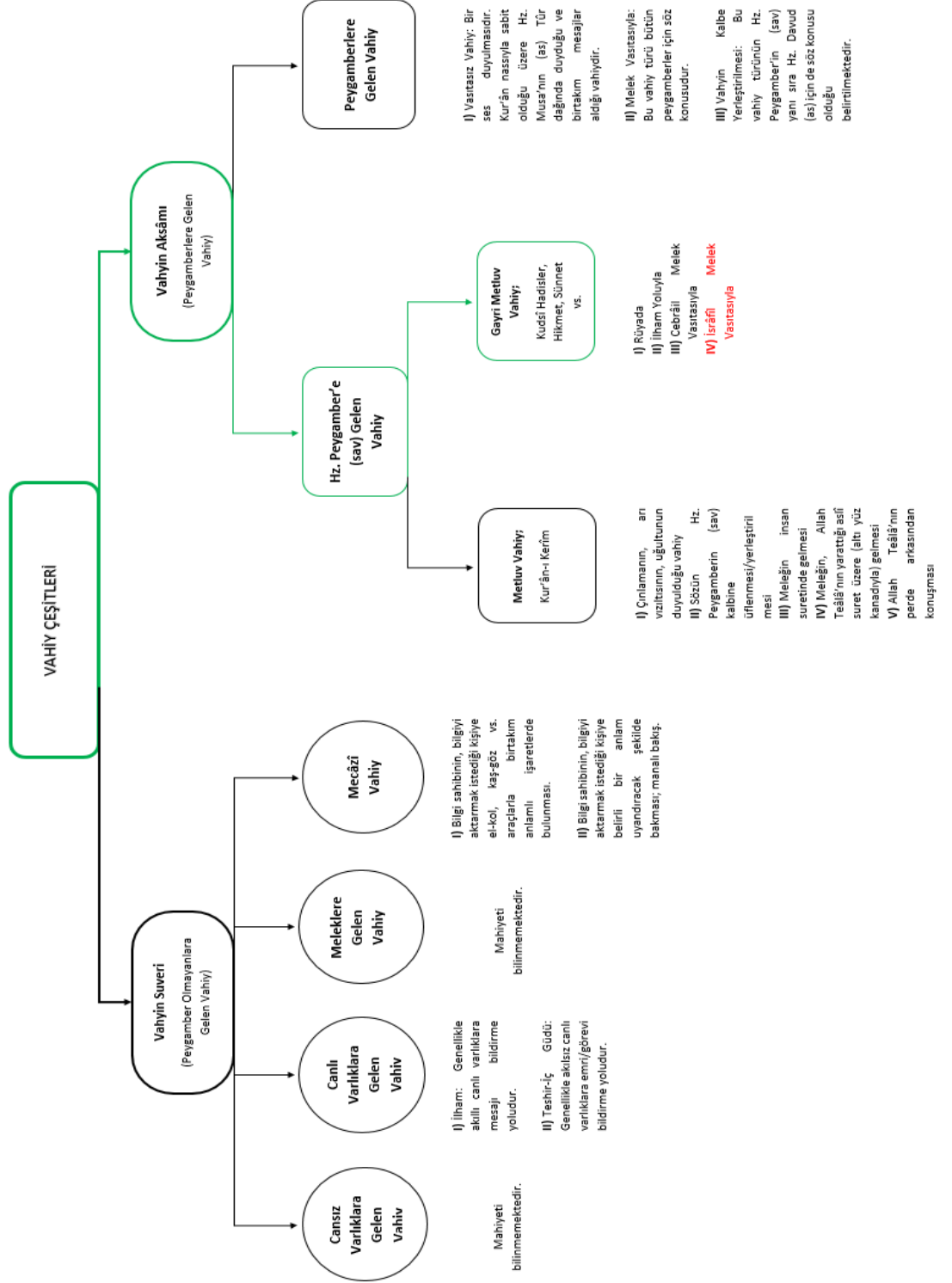
Dolayısıyla rivayetin iç/dış bağlamları ve idrâc edilen ibareler İsrâfil'in elçi olarak görevlendirildiğini ve onun fetret dönemindeki elçiliğinin Cebrâil'in fetretten sonraki elçiliğiyle aynı olduğunu ortaya koymaktadır. İsrâfil'in, Kur'ân vahyine hazırlık ve gizli davet döneminde eşlik etmekle; Cebrâil'in, Kur'ân vahyi getirme ve açık davet döneminde eşlik etmekle görevli olduğu anlaşılmaktadır. Rivayetteki müdrec metinlere göre ise *el-kelime* ve *eş-şey'* ifadelerinin, Allah Teâlâ tarafından gönderilen gayr-i metluv türünde vahiy oldukları; Kur'ân vahyi olmadıkları kabul edilmektedir. Bu vahiy ya Resulullah'ın bilgi, amel ve âdâb yönünden tekâmülüne yönelik eğitim/öğretim niteliği taşımaktadır ya da rivayetin *esbâb-ı nübüvve* bilgisini aktaran metnine istinaden "*hikmet*"tir. Aynı zamanda öğretilen bilgilerin tüm ümmete indirilmedikleri, evrensellik arz etmedikleri, Resulullah'a özel oldukları, Resulullah'ın bu dönemde risalet dönemine hazırlandığı, nübüvvet makamını tanıyıp görevlerini içselleştirdiği söylenebilmektedir. Buna göre araştırmanın sorunsalı olarak ifade edilen "bu dönemde ne yaşanmıştır?" sorusunun cevabı ortaya çıkmaktadır.

Öyle ki Resulullah'ın ilk vahiy esnasında yaşadığı endişe ve korkuların bu dönemde giderildiği ortaya çıkmaktadır. Resulullah fetretten sonra davet dönemine geçtiğinde içinde bulunduğu durumu, yaşadıklarını, kendisine yüklenen görevi fetret döneminde öğrendiği; bunun ötesinde tam bir teslimiyet içerisinde *Kalkıp Uyarabilmesi* için eğitim verildiği, gayr-i metluv türünde vahiyyle desteklendiği anlaşılmaktadır. Şu kadar var ki buradaki çalışmanın konu ve sınırlılıkları söz konusu meselelerin kapsamlı olarak dökümüne imkân tanımamaktadır. Bu sebeple bahsi geçen meselelerin, şerhlerin ve değerlendirmelerin sonraki çalışmalarda ayrıntılı bir şekilde yer alacağı belirtilmelidir.

Diğer yandan rivayet sahabeden, özellikle de Resulullah'ın yakınındaki sahabeden nakledilmemektedir. Şa'bî rivayeti ihtiva ettiği bu önemli bilgilere rağmen ferd kalmaktadır. Sahabeden nakledilmemesinin veya Şa'bî'den başkasının nakletmemesinin sebebi çözülememiştir. Bu meselenin artçıl problemi olarak; rivayet Resulullah'tan doğrudan nakledilmediğinden ve rivayette meleğin nitelikleri söz konusu edilmediğinden bu meleğin Cebrâil değil de İsrâfil olduğu bilgisine ravinin nasıl ulaştığı anlaşılamamaktadır. Şu kadar var ki rivayetin Abdurrezzâk tarafından nakledilen metni hariç bütün metinlerinde İsrâfil isminin sarîh olarak yer aldığı ve şerhlerinin de fetret döneminde vahiy getiren meleğin İsrâfil olduğunu vurguladıkları belirtilmelidir. Ahad haberin bilgi değeri göz önünde bulundurulduğunda, bunun yanı sıra şeriate ferd ve ahad habere dayalı birçok kabulün söz konusu olduğu dikkate alındığında Şa'bî rivayetinin meşruiyetine gölge düşmediği anlaşılrsa da bu hususlar araştırılması gereken meselelerdendir.

EK-1; Vahyin Aksâmı ve Suverî

Aşağıdaki tablo İsrâfil'in getirdiği vahyin, vahiy çeşitleri içerisindeki konumunu tespit etmek üzere tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 3: İsrâfil'in Getirdiği Vahyin, Vahiy Çeşitleri İçerisindeki Konumu

Kaynakça / References

- Ahmed b. Hüseyin, Beyhakî. *Delâilü'n-Nübüvve*. nşr. Abdulmu'tî Kal'acı. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988.
- Akçay, Mustafa. "Vahiyde Fetret Problemi Üzerine Bir İnceleme". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Aralık 2000), 79-88.
- Âlûsî, Şehâbeddîn Mahmûd. *Rûhu'l-Me'ânî*. nşr. Ali Abdalbârî Atıyye. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Askalânî, İbn Hacer. *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1991.
- Askalânî, İbn Hacer. *et-Tehzîbü't-Tehzîb*. Meclisü Dâiretü'l-Me'ârif, 1908.
- Askalânî, İbn Hacer. *Fethu'l-Bârî*. nşr. Muhibbuddîn el-Hatîb. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1959.
- Askalânî, İbn Hacer. *Metâlibu'l-Âliye*. 19 Cilt. Suûd: Dâru'l-Âsime, 1998.
- Aynî, Bedrüddîn. *Umdetü'l-Kârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî.
- Bahar, Murat. *Kitâbu Bed'i'l-Vahy Örneğinde Sahîh-i Buhârî Şerhlerinin Tefsir İlmi Açısından İncelenmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Beğavî, Ebû Muhammed. *Me'alimü't-Tenzîl*. nşr. Abdurrezzak el-Mehdî. 5 Cilt. Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1999.
- Bilgin, Recep. "Hadis Usulünde Makrûn Rivayet Olgusu". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 55 (Haziran 2022), 79-111. <https://doi.org/10.21054/deuifd.1087166>.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-Sahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. Dâru Tavki'n-Necât, 2001.
- Dûlâbî, Ebû Bişr er-Râzî. *ez-Zürriyyetü't-Tâhire*. nşr. Sa'du'l-Mübârek el-Hasen. Kuveyt: ed-Dâru's-Selefiyye, 1986.
- Ebû Dâvûd, *Suâlâtü Ebî Ubeydi'l-Âcurrî*. nşr. Muhammed Ali Kasım el-Amrî. Medine: 'İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1983.
- Ebû Şâme. Ebu'l-Kâsım el-Makdisî. *Şerhu'l-Hadîsi'l-Muktefî fî Meb'asi'n-Nebiyi'l-Mustafâ*. nşr. Cemâl 'Azûn. Mektebetü'l-Amrîni'l-İlmiyye, 1999.
- Harkûşî, Ebû Sa'd. *Şerefu'l-Mustafa*. nşr. Ebû Âsım Nebîl. 6 Cilt. Mekte: Dâru'l-Beşâir, 2006.
- Heytemî, İbn Hacer. *el-Fetâvâ el-Hadîsiyye*. Dâru'l-Fikr, ts.
- Irâkî, Zeynüddîn. *Tarhu't-Tesrîb fî Şerhi't-Takrîb*. 8 Cilt. et-Tab'tü'l-Mısriyyetü'l-Kadîme.
- İbn Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemalüddîn. *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*. nşr. Ahmed el-Alevî-Abdulkebîr el-Bekrî. 24 Cilt. Mağrib: Vüzâretü Umûmi'l-Evkâf ve Ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1967.
- İbn Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemalüddîn. *et-Temhîd limâ fi'l-Muvattâ*. nşr. Ali Muhammed Mu'avvid-Âdil Abdulmevcûd. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- İbn Acîbe, Ebu'l-Abbas. *el-Bahru'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'ân'i'l-Mecîd*. nşr. Ahmed Abdullah el-Kuraşî. Kahire: 1998.
- İbn Atıyye el-Endelûsî, Ebû Muhammed el-Gırnatî. *el-Muharrerü'l-Vecîz*. nşr. Abdusselâm Abduşşâfi Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Ebû Hayseme, Ebû Bekir. *et-Târîhu'l-Kebîr*. nşr. Salah b. Fethî. 4 Cilt. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2006.
- İbn Ebû Sufre, Mühelleb. *el-Muhtasarü'n-Nasîh fî Tehzîbi'l-Kitâbi'l-Câmi'i's-Sahîh*. nşr. Ahmed b. Fâris es-Selûm. 4 Cilt. Riyad: Dâru't-Tevhîd, 2009.
- İbn Hanbel, Ahmed. *el-Müsned*. 12 Cilt. Cem'iiyyetü'l-Merkez, 2010.

- İbn Hanbel, Ahmed. *Kitâbu'l- 'İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl*. nşr. Muhammed Ali el-Ezherî. 5 Cilt. Dâru'l-Fâruk, 2013.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim. *el-Müsnedü's-Sahîh*. nşr. Mehmet Ali Sönmez-Halis Aydemir. Dâru İbn Hazm, 2013.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. nşr. Mustafa es-Sakkâ v.dğr. 2 Cilt. Mısır: Mektebetü Mustafa el-Bâbil el-Halebî, 1955.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd. 2 Cilt. Şirketü't-Tıbaati'l-Fenniyye (Muhakkik Notu).
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ'. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. nşr. Abdullah b. Abdilmuhsîn et-Türkî. 21 Cilt. Dâru Hecer, 1997.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ'. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. nşr. Mustafa Abdulvâhid. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1976.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ'. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. nşr. Sâmi b. Muhammed Selâme. 8 Cilt. Dâru Tayyibe, 1999.
- İbn Ma'în, Yahyâ. *Hadîsu Yahyâ b. Ma'în Rivâyetu Ebî Mansûr eş-Şeybânî*. nşr. Abdullah Muhammed Hasen Demfû. Medine: Dâu'l-Me'âsir, 2000.
- İbn Ma'în, Yahyâ. *Suâlâtü İbn Cüneyd*. nşr. Muhammed b. Ali el-Ezherî. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2007.
- İbn Ma'în, Yahyâ. *Târihu İbn Ma'în*. nşr. Ahmed Muhammed Nûr Seyf. Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn. *Muhtasarü Târîhi Dımaşk*. nşr. Rûhiyye en-Nehhâs v.dğr. 29 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1984.
- İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdir, 1993.
- İbn Nâsirüddîn ed-Dımaşkî, Muhammed b. Abdullah. *Câmi'u'l-Âsâr fi's-Siyer*. nşr. Ebû Yakub Neşet Kemâl. 8 Cilt. Dâru'l-Felâh, 2010.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. nşr. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2001.
- İbn Seyyidünnâs, Ebü'l-Feth. *Uyûnu'l-Eser*. nşr. İbrahim Muhammed Ramadan. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1993.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec. *el-Muntazam fi Târîhi'l-Mulûk ve'l-Ümem*. nşr. Muhammed Abdulkadir Atâ-Mustafa Abdulkadir Atâ. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec. *el-Vefâ bi Ta'rîfi Fedâ'ili'l-Mustafâ*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn. *Câmi'u'l-Usûl*. nşr. Abdulkâdir el-Arnaût. 12 Cilt. Dâru'l-Hulvânî, 1972.
- İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn. *en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs*. nşr. Tâhir Ahmed ez-Zâvî-Muhammed et-Tanâhî. 5 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1979.
- İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Ömer. *et-Tavdîh li Şerhi Câmi'i's-Sahîh*. 36 Cilt. Dımaşk: 2008.
- Ka'bî, Ebu'l-Kâsım Abdullah el-Belhî. *Kabûlu'l-Ahbâr*. nşr. Ebû Amr el-Hüseynî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- Kaffâl, Ebû Bekir Muhammed eş-Şâşî. *Şemâ'ilu'n-Nübüvve*. nşr. Ömer b. Ahmed. Riyad: Dâru't-Tevhîd, 2015.
- Kâsımî, Celâlüddîn. *Kavâidü't-Tahdîs min Fünûni Mustalâhi'l-Hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn. *İrşâdu's-Sârî*. 10 Cilt. el-Matbaatu'l-Kübra'l-Emîriyye, 1905.

- Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn. *Mevâhibu'l-Ledunniyye*. 3 Cilt. Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikiyye.
- Keskin, Yusuf Ziya. "İmam Şafî'ye Göre Mürsel Hadisin Delil Olma Yönünden Değeri". *Uluslararası İmam Şafî Sempozyumu*. ed. Mehmet Bilen. Kent Işıkları Yayınları, 2012.
- Kirmânî, Şemsüddin. *el-Kevâkibü'd-Derârî*. nşr. Uceyyân el-Avfî. 25 Cilt. Beyrut.
- Kurtubî, Ebû Abdullah el-Hazrecî. *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*. nşr. Hişâm Semîr el-Buhârî. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- Makrîzî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn. *İmtâ'u'l-Esmâ*. nşr. Muhammed Abdulhamid en-Nemîsî. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed. *A'lâmü'n-Nübüvve*. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1988.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed. *el-Hâvi'l-Kebîr*. nşr. Muhammed Mesud-Âdil Abdulmevcûd. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddîn. *el-İşâre ilâ Sîreti'l-Mustafâ*. nşr. Muhammed Nizâmüddîn el-Fethî. Dımaşk: 1996.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullah Mahmud Şihâte. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002.
- Mutahhir b. Tâhir, Makdisî. *el-Bed'u ve't-Târîh*. 6 Cilt. Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye.
- Nehhâs, Ebû Cafer. *'Umdetü'l-Küttâb*. nşr. Bessâm Abdulvehhab el-Câbî. Dâru İbn Hazm, 2004.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Minhâc fi Şerhi Sahîhi Müslim*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru't-Turâsi'l-Arabî, 1972.
- Özkan, Halit. "İbn Şihâb ez-Zührî". *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/544-549, İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Polat, Salahattin. "Mürsel". *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/52-54, İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Polat, Salahattin. "Ferd". *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/368-369, İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Polat, Salahattin. *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed. *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân Davud. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 2009.
- Rebî' b. Habîb, İbn Amr el-Basrî. *el-Câmi'u's-Sahîh (el-Müsned)*. nşr. Muhammed İdris-Âşûr Yûsuf. Beyrut: Dâru'l-Hikme, 1994. 44.
- Sa'lebî, Ebû İshâk. *el-Keşf ve'l-Beyân*. Cidde: 2015.
- Sar'ânî, Abdurrezzâk. *el-Musannef*. 10 Cilt. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 2015.
- Sar'ânî, Abdurrezzâk. *et-Tefsîr*. nşr. Mahmûd Muhammed 'Abduh. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Sandıkçı, Kemal. "Ebû Sa'd el-Bağdâdî". *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/218, İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Semerkindî, Ebu'l-Leys. *Bahru'l-'Ulûm*. nşr. Mahmûd Mataracı. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Sifil, Ebubekir. "Efendimiz (sav) İntihar Etmeyi Düşündü Mü?". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 15/2 (Aralık, 2017), 161-170.
- Süheylî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân. *er-Ravdü'l-Unüf*. nşr. 'Umar Abdusselâm es-Selâmî. 7 Cilt. Beyrut: Dâru't-Turâsi'l-Arabî, 2000.
- Sülün, Murat. *Kur'ân Kılavuzu*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Baskı, 2017.
- Süyûtî, Celâlüddîn. *ed-Dürü'l-Mensûr*. 8 Cilt. Beyrut.
- Süyûtî, Celâlüddîn. *el-Hasâisu'l-Kübrâ*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Süyûtî, Celâlüddîn. *el-Hâvî li'l-Fetâvâ*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2004.

- Süyûtî, Celâlüddin. *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. nşr. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. 4 Cilt. Mısır: el-Hey'etü'l-Misriyyeti'l-Amme li'l-Küttâb, 1974.
- Süyûtî, Celâlüddin. *et-Tahbîr fî İlmi't-Tefsîr*. nşr. Fethî Abdulkâdir Ferîd. Riyad: Dâru'l-Ulûm.
- Süyûtî, Celâlüddîn. *et-Tevşîh Şerhu Câmi'i's-Sahîh*. 9 Cilt, nşr. Rıdvan Câmi' Rıdvan, Riyad: 1998.
- Süyûtî, Celâlüddîn. *Mu'tereku'l-Akrân*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.
- Şâmî, Muhammed b. Yûsuf. *Sübülü'l-Hüdâ*. nşr. Âdil Ahmed-Muhammed Muavvid. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Şirbînî, İmâd es-Seyyid. *Reddü Şübühâtin Havle İsmeti'n-Nebiyi*. Mısır: Dâru'l-Yakin, 2004.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Dâru Hecer, 2001.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *et-Târîh*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru't-Turâs, 1967.
- Tehânevî, Zafer Ahmed. *Yeni Usûl-i Hadîs*. İzmir: Türkiye Öğretmenler Vakfı Yayınları, 1982.
- Uzun, Nihat. "Vahyin Başlangıcıyla İlgili Rivayetlere Sünnî ve Şîî Âlimlerin Yaklaşımları". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (Mart 2013), 22-61.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasen. *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*. nşr. Heyet. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasen. *Esbâbü'n-Nüzûl*. nşr. İsmâ b. Abdülmuhsin el-Humeydân. Dâru'l-İslâh, 1992.
- Vural, Faruk. "Sebepleri ve Sonuçları Bakımından Fetret-i Vahiy Meselesi Üzerine Bir İnceleme". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/8 (Temmuz 2016), 83-102.
- Ya'kûbî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb. *et-Târîh*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1995.
- Yücel, Ahmet. *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn. *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ*. 18 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn. *Târîhu'l-İslâm*. nşr. Ma'rûf. 15 Cilt. Dâru'l-Garbi'l-İslâmî: 2003.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn. *Tezkiratü'l-Hüffâz*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Zertürk, Hidayet. *Fetretü'l-Vahy (İslami Vahyin Bir Süreliğine Kesintiye Uğraması)*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul: 2015).
- Zürkânî, Ebû Abdillâh el-Mâlikî. *Şerhu Mevâhibi'l-Ledünniye*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.